

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vzdělávací a výchovný proces sociálně znevýhodněných žáků
na ZŠ

Socially disadvantaged pupils and lower secondary education

Hana Bilíková

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Miroslava Kovaříková, Ph.D.

Studijní program: KS, Bc.

Studijní obor: Pedagogika a Výchova ke zdraví

2017

Poděkování

Děkuji vedoucí své bakalářské práce PhDr. Miroslavě Kovařikové Ph.D. za odbornou pomoc při psaní práce, za podnětné připomínky a především za nesmírnou trpělivost.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne

.....

Jméno a Příjmení

Anotace

Bakalářská práce pojednává o výchovném a vzdělávacím procesu sociálně znevýhodněných žáků na základní škole. Teoretická část se věnuje charakteristice sociálního znevýhodnění, rodinného prostředí a jeho vlivu na vzdělávání žáků z rodin s nízkým socioekonomickým statusem, ale zabývá se i sociálním znevýhodněním ze zdravotního hlediska. Dále se zabývá inkluzivním vzděláváním. Praktická část poukazuje na tři odlišné pohledy na sociální znevýhodnění a souhrnné informace pro ostatní vyučující, jež tyto žáky učí. Cílem je pomoci těmto dětem překonávat překážky a dát jim možnost zapojit se v budoucnu do plnohodnotného života.

Klíčová slova

Sociálně znevýhodněný žák, výchova, rodinné prostředí, škola, vzdělávání, inkluze, prevence, podpůrná opatření.

Anotation

The bachelor thesis deals with pedagogical and educational proces of disadvantaged pupils at primary schools. Theoretical part of the thesis focuses on characteristics of social diasadvantage, family conditions and their influence on education of children coming from families of law socio-economical status. Also, it deals with social disadvantages with respect to health issues, and inclusive education. Practical part of the thesis describes three diverse points of view of social disadvantage and summarizes information for teachers working with disadvantaged pupils. The aim of the whole issue is to help these children overcome obstacles and enable their involvement in future life.

Keywords

Social disadvantaged pupil, education, family conditions, school, inclusion, prevention, supportive measures.

Obsah

Úvod	6
Teoretická část.....	7
1. Sociální znevýhodnění	7
1.1. Sociálně znevýhodněný žák na základní škole.....	10
1.2. Sociokulturní prostředí	12
2. Škola.....	13
2.1. Historický vývoj speciální pedagogiky až po současnost.....	16
2.2. Inkluze.....	17
2.3. Integrace	20
2.4. Třídní kolektiv	20
3. Rodina	21
3.1. Historické přeměny rodiny	22
3.2. Socioekonomické prostředí rodiny.....	23
3.3. Typy dysfunkčních rodin.....	25
4. Prevence	26
4.1. Neziskové organizace.....	27
4.2. Spolupráce neziskové organizace LECCOS s.r.o. se ZŠ v Českém Brodě	27
Praktická část.....	29
1. Kazuistika.....	29
2. Kazuistika.....	36
3. Kazuistika.....	45
Souhrnné informace pro vyučující žáků s podpůrnými opatřeními	49
Závěr.....	53
Seznam použité literatury	55
Přílohy	57

Úvod

V České republice se poslední dobou velmi často skloňují slova integrace a slovo inkluze. Široká veřejnost diskutuje o tom, zda je to správně pro všechny zúčastněné. Ví však, jaký význam tato slova opravdu mají? Co by to ve skutečnosti znamenalo pro děti, kterých se to má dotýkat?

Inkluze, z latinského slova *inclusio*, což v překladu znamená zahrnutí nebo ještě lépe přijetí do nějakého prostředí, kolektivu, celku. V sociologii se na inkluzi nahlíží jako na vyšší stupeň integrace postižených nebo znevýhodněných jedinců do společnosti. Neznamená to jen formální zahrnutí, ale také přijetí od ostatních členů kolektivu, změnit k nim postoj, „vzít je mezi sebe“, uvědomit si, že člověk může být i odlišný, a to nejen po stránce intelektové, ale i sociální.

Ve své práci nahlížím na sociálně znevýhodněné žáky základní školy, jimž se nedostává péče hlavně od vlastní rodiny. Z tohoto pohledu je sociální znevýhodnění bráno především jako problém výchovy a péče rodičů. Toto téma jsem si vybrala z důvodu opomíjené problematiky a zvláště nesnadné identifikace zanedbávané péče o dítě. Nedostatečnou péčí je brána nevšimavost k potřebám dítěte, jeho špatné vedení k základním hygienickým návykům, vystavování nevhodného rodinného prostředí a špatných výchovných vzorů. Ze zveřejněné statistiky Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky vyplývá, že se od roku 2009 zdvojnásobil nárůst zanedbaných dětí.

Jestliže má být výuka současného učitele účinná, musí mít žák i pedagog vhodné podmínky k učení. Důležité je, aby se žák, a to především, chtěl učit. Jakmile si neuvědomí význam vzdělání, který může v budoucnu zlepšit jeho životní podmínky, těžko ho budeme motivovat k vylepšení svých školních výsledků. Pro větší efektivitu by měl učitel znát životní podmínky dítěte a svou pomoc a motivaci uzpůsobit jeho vývojovému stupni a rodinnému prostředí. Respektovat žákovy možnosti a vnímat fungování jeho vrstevnické skupiny.

Svou bakalářskou práci jsem rozdělila do dvou hlavních částí, na část teoretickou a empirickou. V první teoretické části je vymezeno sociální znevýhodnění pomocí dokumentů, jakými jsou například: školský zákon nebo rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání. Zaměřuji se i na spolupráci s neziskovou organizací Leccos, se kterou naše základní škola spolupracuje a využívá jejich preventivních programů, které se věnují určení příčin a činitelů vzniku sociálního znevýhodnění.

Cílem mojí práce je zjistit, zda jsou běžné základní školy schopny inkluzivně vzdělávat své žáky a mají vliv na jejich začlenění se do společnosti. V prvních kapitolách popisují problém sociálního znevýhodnění žáků, jejich odlišnosti v běžném kolektivu, problémy s pochopením učiva. Zaměřuji se na specifika českého vzdělávacího systému a na potíže, které přináší nerovný přístup ke vzdělávání. Dále se věnuji problematice sociálního znevýhodnění žáků pocházejících z rodin s nízkým socioekonomickým postavením nebo ohrožených sociálně patologickými jevy a sociokulturním prostředím. Popisují obtíže, s nimiž se tito žáci setkávají v běžném životě, přičemž se zaměřuji na rizika, jež pro tyto žáky představuje selektivní systém. V druhé polovině teoretické části popisují odlišnosti a přínos inkluzivního vzdělávání, a jeho výhody, které přináší pro celou společnost.

Cílem praktické části je kritické posouzení, zda na běžných základních školách probíhá inkluzivní vzdělávání. V této části mé bakalářské práce jsem se zaměřila na empaticnost. Vybrané kazuistiky, které jsem použila v praktické části mé bakalářské práce, se týkají různých případů a rozdílných věkových kategorií. Každá má svůj specifický příběh a odehrává se v jiném sociokulturním prostředí. Je velice důležité citlivou formou pohlížet na tyto jedince a zamýšlet se nad jejich chováním, zda to není „volání o pomoc“. Za mou letitou učitelskou praxi jsem se už mnohokrát setkala s žáky, kteří navenek vypadají jako problémoví a bezcitní, ale uvnitř se potýkali s problémy, o kterých nikdo neměl ani tušení. I tito žáci mohou mít svá trápení, se kterými si neumí poradit. Snažila jsem se sepsat své zkušenosti a poznatky do příručky, která může pomoci i jiným učitelům, jenž se každodenně setkávají se sociálně znevýhodněnými žáky.

Teoretická část

1. Sociální znevýhodnění

Definice sociálního znevýhodnění se objevuje ve školském zákoně č. 561/2004Sb.

O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. § 16,

odstavec 4, říká: „ Sociálním znevýhodněním je pro účely tohoto zákona

- rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy
- nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova
- postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území České republiky podle zvláštního právního předpisu (zákon č. 325/1999 Sb., o azylu)“.

Celá pedagogická diagnostika, a to jak ta speciální, tak i ta pedagogicko – psychologická, je většinou zaměřena na stávající stav dítěte a jeho vztahu k předepsaným cílům vzdělávání, konstatování příčin a stanovení prognózy dalšího vývoje žáka.

U sociálního znevýhodnění lze celkem velmi přesně určit příčiny, stanovit prognózu a navrhnout možnosti intervence. Sociální znevýhodnění můžeme považovat za stav, kdy se dítě dlouhodobě nachází v prostředí, které lze určit jako prostředí s nízkým socioekonomickým postavením, přítomností rizikových vlivů, které mohou narušovat vývoj dítěte.

Za projevy nízkého socioekonomického statusu lze považovat:

- závislost rodiny na státní sociální podpoře v důsledku nezaměstnanosti jejich členů
- zadluženost rodiny
- nevyhovující bytové podmínky
- chudoba
- špatné hygienické návyky
- nevhodné stravování

Rizikové vlivy ohrožující zdravý vývoj dítěte:

Například:

- Dlouhodobě snížená schopnost rodičů naplňovat potřeby dítěte. Jejím deficitem může docházet k pocitu nejistoty, strachu, při nedostatečné ochraně i k pocitu nezájmu ze strany rodičů, k pocitu určité izolace, stálého hledání svého místa, kam bude patřit. Když potřeby nejsou dostatečně a dlouhodobě naplněny, může dojít i k celoživotní deprivaci, alkoholizmu či užívání návykových látek.

- Výrazný výskyt sociálně patologických jevů, které negativně ohrožují zdravý vývoj dítěte. Patří sem například syndrom CAN, což je syndrom týraného, zneužívaného, zanedbávaného dítěte. Sem řadíme fyzické i psychické týrání, sexuální zneužívání, zanedbávání, šikanování, ponižování. Dalším sociálně patologickým jevem je domácí násilí v různých formách, například fyzické nebo psychické násilí, sociální izolace, sexuální zneužívání. Při domácím násilí se střídají fáze klidu, které přechází v přípravu na útok, následně útok samotný. Dítě tak žije v neustálém strachu, kdy „to“ zase přijde a vlastně ani neví, za co je trestané, protože mnohdy záleží na náladě rodičů. To však nejsou jediné sociálně patologické jevy. Patří sem i patologické hráčství, poruchy příjmu potravy, jako mentální anorexie a mentální bulimie, záškoláctví, šikana, užívání návykových látek. Dítě reaguje různě na obtížné situace, ve kterých se nachází. Některé příznaky jsou zjevné, například stopy po zranění různého stáří, sebepodceňování, sebepoškozování, nesoustředěnost, plačtivost apod.
- Život v kriminálním prostředí, kdy je některý z členů rodiny opakovaně ve výkonu trestu. Toto rodinné prostředí v žádném případě není vhodné pro zdravý vývoj dítěte. Každý den je vystaveno nevhodnému chování a o kladném výchovném vzorci nemůže být ani řeč. Rodiče velice často využívají své děti k páčání trestné činnosti, protože jejich trestné činy jsou hodnoceny jako beztrestné. Tyto děti mnohdy nemají ani jinou volbu. Čím dříve jsou z tohoto nevhodného rodinného prostředí vytrženy, tím má jejich socializace větší šanci na lepší život.

Za prvky sociokulturní odlišnosti můžeme chápat:

- Jazykové odlišnosti, což může být nedostatečná znalost vyučovaného jazyka. Může to být překážka, která vzniká při osvojování cizího jazyka, kdy se jedinec stydí mluvit, protože se dopouští jazykových chyb.
- Výrazně odlišné rodinné postavení, na které působí mnoho různých faktorů, například sociální postavení rodičů, jejich věk, vzdělání, také kulturní úroveň rodiny, kolik má členů, zda rodiče žijí pohromadě či odloučeně, ale i jejich mravní kvality. Rodiče vychovávají své děti podle vzorce, který získali od své rodiny, ať už je tento vzorec pozitivní nebo negativní. Mnohdy si myslí, že tato výchova je pro dítě ta nejlepší.

Negativní vliv není jen nevšímavost rodičů, ale třeba i přehnaná péče nebo kladení příliš vysokých nároků na dítě. Řadí se sem i nejednotnost výchovy, kdy potomek neví, co je vlastně správně.

- Náboženskou odlišnost, kdy se jedinec hlásí k nějakému náboženství a podřizuje se jeho zásadám, co je pro něj dobré a co je zakázané. Drží se tradic spojených s obřady, jenž jsou charakteristické pro jeho víru. Řídí se podle zákonů, které náboženství vyznává. (Svátky, vykonávání poutí, obětní slavnosti, modlitby a jiné.)
- Rituální nečistota, nemá nic společného s fyzickou nečistotou, ale v některých náboženstvích jsou veškeré tělní tekutiny považované jako „nečisté“. Mluví se například o spermatu či menstruaci, která je brána jako zvlášť nečistá. Rituální nečistota je rysem mnoha náboženství, například judaismu, islámu, hinduismu a dalších.

1.1. Sociálně znevýhodněný žák na základní škole

V České republice je devítiletá školní docházka povinná. Znamená to, že se dětem ve škole otevírá nové sociální prostředí, v němž je možné získávat nejen znalosti, rozvíjet své dovednosti a schopnosti, ale je také sociálním nástrojem k rozvoji jedince. Děti ze sociálně znevýhodněného prostředí nutně přejímají výchovné vzorce chování ze svého nejbližšího okolí. Škola by měla být tím prvopočátkem, jenž dítěti může ukázat jinou cestu a vymanit ho tak z jeho prostředí.

Zákon č. 561/2004 Sb. začleňuje tyto žáky se sociálním znevýhodněním mezi subjekty se speciálními vzdělávacími potřebami a podle §16 tohoto zákona vymezuje sociální znevýhodnění jako:

- rodinné prostředí s nízkým sociálně-kulturním postavením nebo ohrožení sociálně-patologickými jevy
- nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova
- postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území České republiky

Zájem pedagogů o problémové děti ze sociálně znevýhodněného prostředí datujeme již na začátek 20. století. Tehdy to byly děti, které se musely podílet na ekonomické situaci v jejich

rodině a už od útlého dětství chodily do práce. Tyto děti, měly zhoršenou možnost vzdělávání. Inocenc Arnošt Bláha, český sociolog, filosof a pedagog se zabýval problematikou sociálně znevýhodněných dětí. Jako příčinu zaostávání dětí za svými vrstevníky, kteří vyrůstají v normálních, příznivých podmínkách, určil ekonomické a sociokulturní faktory rodiny.

V období vlády Komunistické strany se situace úplně změnila. Sociální znevýhodnění vlastně vůbec neexistovalo. Všichni jsme si byli rovni, všichni jsme se měli dobře. Učitelé se věnovali vzdělávání dětem z dělnických rodin. Vše bylo zalité sluncem, a když se náhodou objevil nějaký problém, byl individuálním přístupem vyřešen.

Koncem 20. století docházelo k diametrálním rozdílům mezi dětmi z různého rodinného prostředí, závislého na odlišnosti sociálního původu. Ukazuje se, že na průběh vzdělávání dítěte má velký vliv i vzdělání rodičů. Můžeme zde mluvit i o souvislosti vzdělávací dráhy dítěte a typem rodinného prostředí, ze kterého dítě pochází. Zda je rodina úplná či neúplná, nízké příjmy rodičů, nízký stupeň vzdělání rodinných příslušníků, úroveň bydlení, nezaměstnanost rodičů atd.

Za sociálně znevýhodněné žáky pokládáme ty, kteří nemají stejné podmínky a příležitosti ke vzdělávání jako jejich vrstevníci v důsledku nepříznivých podmínek svého rodinného prostředí, z kterého pochází.

Pro vzdělávání těchto žáků (stejně jako žáků se zdravotním znevýhodněním) jsou stanovena opatření týkající se naplňování jejich speciálních vzdělávacích potřeb. V praxi je situace taková, že zatímco pro žáky se zdravotním znevýhodněním funguje kvalitní síť speciálních škol, pro žáky se sociálním znevýhodněním je zatím toto znevýhodnění vyrovnáno nedostatečně (s výjimkou přípravných tříd pro převážně romské děti).

(PRŮCHA, str. 268)

Většina těchto žáků má ve škole špatný prospěch a jejich vztah ke škole a vzdělávání určitě nemůžeme označit jako pozitivní. Žáci mnohdy školu ani nedokončí, a tím se jim zužuje jejich další uplatnění na trhu práce.

Výchova nejvíce ovlivňuje znalosti a dovednosti dítěte. Rodiče sociálně znevýhodněných žáků mají zcela jiné spektrum vedomostí, které svým dětem předávají. Žáci většinou nemají z domova naučená žádná pravidla, řád a tato skutečnost se následně může projevit i ve špatném prospěchu. Vzory chování, které si přinášejí z rodiny, zcela jistě ovlivňují různé reakce v jiném sociálním prostředí, než je jejich rodinné. Jsou naučeni jiným sociálním

normám a pak ve škole mívají problém vycházet s jinými dětmi běžné populace, s respektováním učitele, nejsou zvyklí dodržovat nějaký řád, a to vyvolává především kázeňské problémy.

Vzdělání je v sociálně znevýhodněných rodinách přisuzována jen velice malá hodnota, což zásadně ovlivňuje motivaci dítěte k učení, plnění si školních povinností a pravidelné docházky do školy. Je to začarovaný kruh, který přináší další a další problémy s prospěchem, s dodržováním školního řádu, jako například zvýšenou absencí a záškoláctvím. V běžných rodinách už od útlého věku vytváří dítěti prostor, aby později bylo schopno přijmout roli školáka. Dítě se sociálním znevýhodněním je omezováno možnostmi rodiny.

Rodiče sociálně znevýhodněných žáků mají většinou nižší vzdělání, kvalifikaci, problémy v oblasti stability vztahů a jejich cílem je především uspokojit základní každodenní potřeby, aby bylo co jíst a kde bydlet. Výchova je minimálně vedena znalostmi, vědomostmi a je spíše vedena na zvládnutí praktického života. Změna vzorce chování tak není ničím motivována.

1. 2. Sociokulturní prostředí

Za sociokulturní znevýhodněné prostředí považujeme takové prostředí, které neumožňuje dostatečný rozvoj dítěte, jeho duševních schopností a dovedností. Lze ho charakterizovat mnoha různými rizikovými faktory. Mezi tyto faktory řadíme například věk matky, který je v době narození dítěte nižší než 17 let, nebo kdy matka stihla do svých dvaceti let porodit tři a více potomků, zařazujeme sem i příliš mladé rodiče, kteří jsou sami ještě v adolescentním věku. Dalším rizikovým faktorem je nedostatečná kvalifikace rodičů, psychické onemocnění jednoho z rodičů, nedostatečná sociální integrace například u cizinců, chybějící podpora rodiny, nedostatečné bytové podmínky, špatné stravovací a hygienické návyky. Děti ale bývají také vystaveny domácímu násilí, kdy mnohdy ani neví, za co ten výprask byl. Ve znevýhodněném rodinném prostředí se setkáme i s rodiči, kteří jsou závislí na návykových látkách.

Prostředí života určité sociální skupiny se specifickými charakteristikami její kultury (například způsoby komunikace, trávení volného času, hodnotové orientace, ale i materiální charakteristiky, jako je například počet knih v domácnosti...) dítě ovlivňuje. Jde o důležitou determinantu vzdělávacích procesů, zvláště v případě sociokulturního prostředí rodiny, v níž

se rozvíjí dítě ještě před zahájením povinné školní docházky. Ukazuje se, že vliv tohoto prostředí je natolik silný, že spoluurčuje budoucí vzdělávací dráhu jednotlivce a jeho profesní kariéru (například podle Bernsteinovy teorie). Aby se nepříznivé důsledky sociokulturního prostředí některých rodin oslabily či odstranily, zavádějí se v zemích různé druhy kompenzačního vzdělávání, jako je například v USA program Head Start, v ČR například přípravné třídy, rodinné prostředí, rovnost vzdělávacích příležitostí, socioekonomický status, sociálně znevýhodněný žák, vzdělávání Romů. (Průcha, str. 274)

Bernsteinova teorie poukazuje na přímý vztah mezi společenskou třídou a jazykem, který je běžně používaný ke komunikaci. Jazyk považuje jako hlavní prostředek k socializaci. Společnost rozdělil na dvě základní vrstvy, dělnickou a střední. Podle tohoto členění rozlišil dva typy kódů. Omezený kód, který vytváří dojem sounáležitosti k dané skupině přátel, rodině atd. Omezené kódy jsou kratší a stručnější. Rozvinutý kód je plný detailů, může stát i samostatně a většina členů komunikace je schopna ji porozumět.

Sociokulturní odlišnost etnického nebo národnostního původu si s sebou nese své zvyky, tradice, vzorce a hodnoty. V majoritní populaci, jenž má zvyky odlišné od kulturního relativismu, je vnímání jedinečnosti každé kultury. Vyplývá z něj důležitost vnímat jednotlivé kultury jako rovnocenné. My se budeme snažit respektovat cizince, jejich kulturní odlišnosti, ale zároveň chceme, aby i cizinci respektovali nás a naše zvyklosti.

2. Škola

Už od nepaměti školu vnímáme jako místo, kde dochází ke vzdělávání. Od doby Jana Amose Komenského zaznamenalo školství značných změn, co se týká organizace, ale základní smysl zůstává stejný. Naučit se číst, psát a počítat. Někteří žáci zjišťují důležitost vzdělání dřív, někteří později a pak se snaží všechno dohánět v pozdějším věku.

V České republice je povinná školní docházka stanovena na devět let. Prvním stupněm je, v dnešní době, označována 1. - 5. třída, ale dříve to byla pouze 1. - 4. třída. Do roku 1948 byla nazývána Obecná škola. Druhý stupeň, kterým jsou nyní označovány třídy 6. - 9. V minulosti 5. - 8. třída, do roku 1945 měšťanská škola.

Jan Průcha v pedagogickém slovníku popisuje školu jako obecné místo určené pro organizované vzdělávání, řídceji jako skupinu, kroužek lidí (odborníků, umělců) sdílejících podobný názor. Jeden z nejfrekventovanějších a nejkompexnějších pedagogických pojmů.

Používá se v následujících významech:

- Společenská instituce pro řízenou edukaci, pověřená vzděláváním a výchovou dětí a mládeže příslušných věkových stupňů v organizovaných, hromadných formách, podle určených vzdělávacích programů, jeden z pilířů institucionální struktury společnosti. Plní socializační, osobně rozvojovou, kulturní a profesionální funkci, připravují děti a mládež na samostatný vstup do života občanského, osobního a pracovního. Soustava škol navazujících stupňů tvoří strukturu školství.
- Organizační jednotka se značnou mírou autonomie, realizující program formálního vzdělávání na určeném místě a v daném čase, s formálně stanovenými hierarchiemi rolí a vztahů zúčastněných subjektů v organizovaném a účelově vybaveném prostoru. Škola jako organizace s právní subjektivitou vstupuje do formálně určených vztahů s dalšími subjekty a organizacemi (zřizovatel, školská administrativa a správa, kontrolní orgány, apod.)
- Společenství lidí, dospělých a dospívajících, specifické kulturní prostředí pro učení a setkávání generací, v němž se vytvářejí vztahy a budoucí konfigurace dětí a mládeže v dospělosti.

Rodiče mají na výběr, zda jejich děti budou studovat státní základní školu nebo využijí studia na soukromých školách, či na školách alternativních. Tyto školy používají jiné osnovy, s důrazem na nefrontální metody výuky, například škola hrou či prožitkem, spojování vyučovacích předmětů či různých ročníků do tematických celků. Používají také projektovou výuku a mají i jiné metody hodnocení, slovní hodnocení nebo ho vynechávají úplně. Osnovy těchto alternativních škol musí projít schválením MŠMT. Většinou se jedná

o školy soukromé, ale existují i školy s alternativními metodami výuky, které jsou státní. Alternativní školy v České republice vznikají až po roce 1990.

Waldorfská škola

Je to škola, jenž vyznává alternativní výchovně vzdělávací program. Vychází z pedagogických zásad formulovaných rakouským filosofem, esoterikem a sociálním myslitelem Rudolfem Steinerem (1861–1925). Waldorfská pedagogika se snaží jednotně rozvíjet jak intelektuální schopnosti žáků, tak jejich praktické či manuální, ale též umělecké dovednosti.

V roce 2016 bylo po celém světě 1126 waldorfských škol, 730 v Evropě, zejména v Německu (235) a Nizozemí (90). V České republice je 13 základních waldorfských škol. Jedna speciální škola pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Tři waldorfská lycea a jedna střední škola kombinující lyceum a dokonce odborné učiliště.

Daltonská škola

Je původně Dětská univerzitní škola, Children's University School, je soukromou školou, která připravuje své žáky ke studiu na univerzitě. Škola se nachází v severovýchodní části New Yorku. V průběhu let si Daltonská škola získala mezinárodní uznání. S Daltonskou pedagogikou se ztotožnily školy v Holandsku, Rakousku, Anglii, Koreji, Taiwanu, Chile, ale našla si své obdivovatele i u nás. V současnosti podle tohoto plánu fungují i tři školy v Japonsku.

Daltonská škola se zařadila mezi osm nejlepších škol, co se úspěšnosti při přijímacím řízení týče.

Montessori škola

Její alternativní výchovně vzdělávací program vychází ze zásad navržených lékařkou a pedagožkou italského původu Marií Montessoriovou (1870–1952) na počátku 20. století. Její pedagogika vychází především z podpory dítěte při jeho rozvoji poznatků a dovedností. Dítě je považováno od přírody za osobnost, která by měla být podporována dospělými v jakékoliv své činnosti. Své aktivity dítě provádí pro uspokojení sebe sama, ne učitele. Samotné učení by pak mělo probíhat bez zbytečného stresu a dalších negativních projevů, které můžou ovlivňovat dětskou psychiku.

Počátky Montessori pedagogiky lze datovat od roku 1907, kdy Maria Montessoriová otevřela Dům dětí, Casa dei Bambini, školku určenou pro padesát sociálně slabých dětí od tří do šesti let. První Dům dětí byl vybaven velice skromně a první pomůcky byly vyrobeny v zařízení pro mentálně retardované, kde Marie Montessoriová předtím pracovala. Prvotní snahou Domu dětí bylo odstranění vzdělávacích a výchovných problémů. Hlavním mottem pedagogiky Marie Montessoriové je výrok: „Pomoz mi, abych to dokázal sám.“ Klade důraz na zcela svobodný rozvoj dítěte a jeho samostatnou činnost. Žák se sám rozhoduje, jak se bude utvářet jeho já. Proto patří kreativita k jednomu z klíčových pojmů této pedagogiky a hraje v ní velmi důležitou roli.

2.1. Historický vývoj speciální pedagogiky až po současnost

Nahlédnutí do historie vývoje edukace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami úzce souvisí se všeobecným myšlením a pochopením člověka. Změna uvažování společnosti nastala s novověkem, kdy se koncem 19. století začínají zakládat specializované školy a zařízení. Vznikají i charitativní organizace a spolky, jež také zajišťovaly kvalitnější život jedinců, kteří potřebovali speciální péči. Na druhé straně však můžeme mluvit o určité separaci těchto osob. (Lechta, 2010)

Vzdělávací systém v České republice za posledních desítek let prošel mnohými změnami. Za totalitního režimu zde fungoval pouze jednotný vzdělávací systém. Učební osnovy byly pro všechny školy stejné, ať to byla základní škola v severních Čechách nebo na Moravě, v malé vesnické škole. Učilo se stejným způsobem a většinou i podle stejných učebnic. Cíl školního vzdělávání byl stejný a neflexibilní. Žáci, kteří zaostávali, byli ohodnoceni horšími známkami a pocit neúspěchu v nich zanechával negativní přístup k dalšímu vzdělávání. Ani jejich snaha nebyla nijak kladně hodnocena. „Proč bych se snažil, když je to stejně jedno...“. Nedochovalo zde k žádné snaze začlenění těchto žáků.

Po roce 1989 dochází k výrazným změnám českého vzdělávacího systému. Začalo se mluvit o tzv. integrovaném vzdělávání. Integrace jsou přístupy a způsoby zapojení žáků se zvláštními vzdělávacími potřebami do hlavních proudů vzdělávání a do běžných škol. (Průcha, Walterová, Mareš, Pedagogický slovník, 1995). Integrace dává příležitost dětem s různou úrovní jejich schopností, aby se mohly učit v prostředí běžných škol s ostatními žáky

společně. Integrace také respektuje možnosti a pracovní tempo každého žáka. V devadesátých letech 20. století dochází ke zvýšenému počtu integrovaných žáků (MŠMT, 2009)

Na začátku nového tisíciletí se už začíná mluvit o inkluzi a inkluzivním vzdělávání. V Národním programu rozvoje vzdělávání v České republice v tzv. „Bílé knize“ je kladen důraz na spravedlnost a rovnost příležitostí. Na některých školách se tento trend vzdělávání všech žáků společně začíná praktikovat.

V minulých letech se vzdělávání v České republice vyznačovalo časnou diferenciací žáků. Vliv při zařazování dětí do škol měl i socioekonomický status rodičů, jejich vzdělání, ale také jejich etnický původ. Většina žáků romské etniky byla automaticky zařazována do speciálních škol, kterým se v dřívějších dobách říkalo „zvláštní“. Toto rozlišování bylo nespravedlivé a rozhodně nebylo v souladu demokratickými hodnotami. Žáci neměli stejné podmínky na vzdělávání a ani kvalitu výuky.

V současné době se v České republice rozdělují základní školy podle Rámcově vzdělávacích programů na školy „běžné“, kde se žáci učí podle RVP ZV, dále pak na školy praktické, které vzdělávají své žáky podle RVP ZV- LMP a na školy speciální s RVP-ZŠS. Můžeme se však setkat i na běžných základních školách s žáky, kteří jsou vzděláváni podle RVP ZP-LMP.

2.2. Inkluze

V poslední době se začíná o inkluzi hodně mluvit a široká veřejnost moc netuší, co toto slovo znamená. Myslí si, že integrace je vlastně inkluze. Inkluzivní vzdělávání, tento pojem se objevil v 90. letech na světové konferenci UNESCO, jejíž tématem bylo: „Pedagogika pro speciální potřeby“ a cílem „Vzdělávání pro všechny“. Tuto rezoluci podepsalo 92 zemí. Stanovily si cíl, a to zásadní změnu ve vývoji inkluzivní pedagogiky pro všechny děti.

V pedagogickém slovníku je inkluze popisována takto: Inkluzivní vzdělávání je vzdělávání začleňující všechny děti do běžných škol. Podstatou je změněný pohled na selhání dítěte v systému, respektive selhání vzdělávacího systému v případě konkrétního systému. Při neúspěchu je třeba hledat bariéry v systému, který není dostatečně otevřený k potřebám jednotlivce. Každé dítě má unikátní charakteristiku, zájmy, schopnosti a vzdělávací potřeby.

Za klíčový impulz pro rozvoj inkluzivního vzdělávání je považována „Deklarace konference v Salamance 1994, vycházející z přesvědčení, že běžné školy by měly vzdělávat všechny děti bez ohledu na jejich fyzické, intelektuální, emocionální, sociální, jazykové nebo jiné podmínky. Běžné školy s inkluzivní orientací jsou považovány za nejefektivnější prostředky pro potlačení diskriminujících postojů, pro vznik vstřícných komunit, vytváření začleňující společnosti“. Díky proměně atmosféry třídy (školy) umožňuje inkluzivní vzdělávání začlenit děti se specifickými potřebami do hlavního proudu včetně dětí s těžkými postiženími. V ČR jsou podporovány projekty inkluzivních škol programy Evropských strukturálních fondů. (Průcha, str. 105)

Inkluzi můžeme také chápat jako stav, kdy se člověk s nějakým postižením narodí do společnosti, jenž akceptuje jeho odlišnost. V takové společnosti je normální být jiný a nikoho nenapadne se nad tím pozastavovat. Nejdůležitějším znakem inkluzivního prostředí je, že všechny děti, s jakoukoliv odlišností, mají svým způsobem nějaké nadání či dary, jenž jsou přínosem i pro ostatní. Svou odlišností obohacují vyučování.

Cílem inkluzivního vzdělávání není jen zvládnout primární učivo, ale pomáhá vytvářet v třídním kolektivu i pozitivní atmosféru, kde si ostatní žáci váží spolužáků s postižením. Pomáhají jim cítit se dobře, aby věděli, že je přijímají i s jejich odlišnostmi a projevy. Učitel své žáky vede k tomu, aby si uvědomili, co člověk může získat tím, když se naučí rozumět druhým lidem a váží si jich.

Moc se mi líbí, jak inkluzi popsali Greg Lang a Chris Berberichová, kteří říkají, že: „Inkluze znamená vytvoření takového prostředí ve třídě, která vítá a oceňuje odlišnosti.“ Těchto pár slov vystihuje inkluzi, jež popírá vylučování některých lidí ze společnosti, jakékoli předsudky a diskriminaci.

A co je úkolem inkluze? Vytvořit prostředí, kde by všechny děti, i ty se speciálními potřebami, měly svou hodnotu a cenu.

Předpoklady pro inkluzivní vzdělávání:

- Všichni žáci jsou stejně důležití.
- Zvyšování míry zapojení žáků do vzdělávacího procesu a komunity.
- Odstraňování překážek v učení a zapojení všech žáků, nejen těch, jenž mají nějaké postižení nebo jsou označeni jako žáci se speciálními vzdělávacími potřebami.

- Využívání zkušeností případů překonávání překážek a zapojení tak, aby se ze změn mohli poučit i ostatní žáci.
- Vnímání rozlišností mezi žáky. Tuto jinakost brát jako inspiraci a ne jako problém.
- Uznávání práva žáka na vzdělání v místě, kde žije.
- Zkvalitňování škol pro potřeby žáků a učitelů.
- Vyzdvihování úlohy škol při budování společenství a rozvoji hodnot, nejen při zvyšování výkonů žáků.
- Podpora vzájemně prospěšných vztahů mezi školami a okolní komunitou.
- Zohledňování myšlenky, že inkluze ve vzdělávání je jedním z aspektů inkluze ve společnosti.

Inkluze by měla minimalizovat překážky ve vzdělávání všech žáků. Začíná tím, že připustíme různé odlišnosti mezi žáky. Je postavena na respektování těchto jinakostí, žák by nás měl zajímat z celkového hlediska jeho osobnosti.

Inkluzivní škola vytváří především vstřícné a přirozeně integrující prostředí, bourá sociální bariéry mezi žáky. Umožňuje všem žákům vzdělání, jenž naplňuje jejich individuální potřeby. Velmi důležitá je přesná diagnostika.

Inkluzivní škole dává Vladimíra Spilková klíčový význam pro práci s žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. „Inkluzivní škola, inkluzivní vzdělávání znamenají spravedlivý, rovný přístup ke vzdělávacím příležitostem pro všechny děti bez rozdílu (alespoň na úrovni základního vzdělávání), bez předčasné selekce a segregace. Klade důraz na solidaritu, pospolitost, na spolupráci a vzájemnou pomoc, na spoluúčasť na vlastním rozvoji, na autonomní učení, sebeřízení a vlastní prostřednictvím tvorby podnětného učebního prostředí a kvalitních učebních situací.“ Inkluzivní škola staví na individualitě každého žáka, na jeho jedinečnosti a každému se snaží zajistit co nejlepší možnosti pro vzdělávání. Žáci vnímají svou rozdílnost, a proto se učitelé snaží žáky vést k toleranci, porozumění a úctě k ostatním, ale také samozřejmě sami k sobě, protože každý člověk má svou cenu.

2.3. Integrace

Integrace, tento pojem se v dnešní době používá velmi často a to nejen v souvislosti sjednocovat nebo scelovat a přídavné jméno *integer*, v překladu znamená nedotčený, celý.

O integrovaném vzdělávání se v pedagogickém slovníku od Jana Průchy dočteme toto: „Přístupy a způsoby zapojení žáků se zvláštními vzdělávacími potřebami do hlavních proudů vzdělávání a do běžných škol. Cílem je poskytnout i žákům s těžkými a trvalými zdravotními postiženími společnou zkušenost s jejich zdravými vrstevníky, a přitom respektovat jejich specifické potřeby. V zahraničí je rozšířeno, od počátku 90. let se postupně uplatňuje i v ČR. Má různé stupně: od oddělených speciálních tříd na běžné škole až po individuální zařazení žáka do běžné školní třídy. Názory odborníků speciální pedagogiky, učitelů, rodičů na integrované vzdělávání zdravotně postižených žáků jsou v některých aspektech rozporuplné, převládá tendence k posilování integrovaného vzdělávání.“

2.4. Třídní kolektiv

Třídní kolektiv můžeme chápat i jako školní třídu, kterou můžeme označit ze sociologického hlediska, jako malou sociální skupinu.

Jednotlivé školní třídy se skládají z žáků, které můžeme označit jako schopné nebo méně schopné, snaživé nebo líné. Žáky, o nichž se domníváme, že budou studovat, ale i žáky, kteří zcela odmítají jakékoliv vzdělávání. Výsledkem je, že učitel by měl přistupovat k jednotlivým žákům rozdílně a napomáhat tak utvářet pozitivní klima třídy. V pedagogickém slovníku se dočteme, že klima třídy je sociálně-psychologická proměnná, kterou tvoří ustálené postupy vnímání, prožívání, hodnocení a reagování všech aktérů na to, co se ve třídě odehrálo, právě odehrává nebo má v budoucnu odehrát. K těmto aktérům patří: třída jako celek, skupiny žáků, žák jako jedinec, učitel, skupina učitelů, kteří danou třídu vyučují. Z časového hlediska klima označuje jevy dlouhodobé, typické pro třídu a učitele po měsíce až roky. Liší se od atmosféry třídy, která je jevem krátkodobým, proměnlivějším. Rozlišuje se klima aktuální (fakticky existující) a klima preferované, které si učitelé a žáci přejí.

Klima třídy lze zjišťovat pomocí speciálních diagnostických metod.

Jiří Prokop (1996, s. 35) píše o třech hlavních typech organizační struktury školní třídy:

- a) třídy homogenní, optimální pro výuku, ale nereálné,
- b) třídy heterogenní, kde se pracuje s poměrně vyrovnanými skupinami a kde učitel může část hodiny pracovat frontálně,
- c) třídy heterogenní, kde se pracuje frontálním způsobem, za určitých rizik, které je třeba znát.

3. Rodina

Nikdo si svou rodinu nemůže sám vybrat. Z prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, přebírá výchovné vzorce od svého nejbližšího okolí a jeho další životní vývoj se ubírá právě podle nich.

Každý z nás má nějakou rodinu, vzpomíná na své dětství, na chvíle, které se mu vryly do paměti a čas od času vyvstanou na mysl. Bohužel ne vždy jsou tyto vzpomínky hezké. Mohou souviset s krizí v rodině, s přetížeností matky, kdy není čas na jen tak obyčejné povídání, jež je pro děti tolik důležité. Chtějí říct, co je trápí, co je podle nich hrozná nespravedlnost. Určitě jsme všichni, jako rodič, minimálně jednou použili větu: „Teď nemám čas, neotravuj, víš, co mám ještě práce, jdi si hrát, běž prosím tě do pokojíčku a hraj si.....“ Za nějakou dobu přestanou chodit děti úplně.

Rodina je velmi důležitým prostředím pro socializaci jedince. Můžeme ji charakterizovat jako malou, primární, neformální, členskou. Z hlediska sociologie jde o skupinu postavenou na manželském svazku a příbuzenských vztazích, vztah rodičů a dětí.

Podle Milana Nakonečného, je rodina společenská instituce tvořící důležitý stavební kámen lidské společnosti, neboť má řadu významných společenských funkcí, kromě jiných se v ní uskutečňuje primární socializace dítěte.

Sociolog Ivo Možný nahlíží na rodinu jako na „nejsoukromější lidskou instituci“, má na mysli manželský pár se svými dětmi, úplnou rodinu, takzvanou nukleární.

„Přirozenou skupinou“ nazývá rodinu Ch. Buchlerová, protože stále je, i v dnešní době, brána rodina jako přirozené soužití muže a ženy, jejich touha po dětech a má hluboké biologické kořeny.

V pedagogickém slovníku od Jana Průchy je rodina označována za „nejstarší společenskou instituci. Plní socializační, ekonomické, sexuálně-regulační, reprodukční a další funkce. Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu. Z hlediska sociologického je formou začlenění jedince do sociální struktury. Nejběžnějším modelem rodiny je tzv. nukleární rodina, kterou tvoří nejbližší příbuzní, tj. oba rodiče a děti. V posledních desetiletích se model rodiny, který je historicky flexibilní, významně proměňuje. Zvyšuje se variabilita rodinných typů, zahrnujících nejen rodinu vlastní a úplnou, ale také rodinu neúplnou, nevlastní a náhradní. Současné pojetí tenduje k chápání rodiny jako sociální skupiny nebo společenství, žijícího ve vlastním prostoru – domově, uspokojující potřeby, poskytující péči a základní jistoty dětem. Rodina spolu se školou plní významné výchovné funkce, které lze chápat jako komplementární. (PRŮCHA, s. 248)

Znaky rodiny:

1. Jedná se o společenskou formu stálého soužití.
2. Skládá se z osob navzájem spojených pokrevně, manželstvím nebo adopcí.
3. Členové rodiny obvykle bydlí pod jednou střechou.
4. Všichni členové rodiny se snaží o výchovu a výživu dětí.

3.1. Historické přeměny rodiny

Všechny podoby definic rodiny vycházejí ze stejného základu, rodina je máma, táta a děti. V knížce Iva Možného „Moderní rodina“ se dozvíme, že tomu vždy tak nebylo. Pojem rodina měl úplně jiný význam, než jak ho známe dnes. Ve starověku i ve středověku byly tímto označením nazývány dvě rozdílné věci. Na jedné straně byla pojmem rodina označována skupina lidí, kteří spolu hospodařili, bydleli pod jednou střechou a společně poslouchali „hlavu rodiny“ a uznávali jeho autoritu. Dnes bychom toto společenství nazývali

jednoduše „domácnost“. Druhý význam slova „rodina“ byl chápán jako systém širokého pokrevního příbuzenstva (Možný, 1990)

Matriarchát, kde převládala autorita matky.

Patriarchát, kde je soustředěna moc a autorita v rodině u otce.

Polopatriarchát, se vznikem křesťanství se manželství stává svátostí a absolutní moc otce je omezena.

Egalitární, neboli demokratická rodina, vzniká začátkem 20. století, kdy je rodina založena na principu rovnoprávnosti muže a ženy. Musíme sem započítat i děti.

V současné době je rodina monogamní a demokratická. Dnešní rodina má změněné hodnoty, oproti minulosti je méně stabilní, ale její základ zůstává. Mladí lidé jsou méně připraveni na manželství, bojí se odpovědnosti. Věk při uzavírání manželského svazku se zvyšuje a přizpůsobuje se evropským vzorcům.

Současná rodina má demokratický ráz, kdy jsou zrovnoprávněny role muže a ženy. Rodina je základní jednotkou společnosti, ve které dochází k socializaci, ta do 3 let dítěte probíhá právě v rodině. Od 6 let, kdy dítě nastupuje do školy, začíná další etapa socializace právě tam. Přidává se k tomu i ovlivňování svými vrstevníky, a to velmi výrazně, s nimiž jsou v každodenním kontaktu.

3.2. Socioekonomické prostředí rodiny

Rodina je nejdůležitějším faktorem ovlivňujícím zrání dítěte. Máma, táta a nejbližší příbuzní jsou od nejtělejšího věku dítěte terčem jeho pozorování a napodobování. Jestliže se dítěti v rodině nedostává výchovné péče a nemá kolem sebe dostatek výchovných vzorců, může dojít až k zanedbanosti.

Tyto děti, výchovně zanedbané, mají většinou primitivní rodiče s nízkou kulturní úrovní. Není to však pravidlem. Můžou to být i děti rodičů s vysokou socioekonomickou

úrovni, ale ti nemají na své děti čas. Lásku a porozumění nahrazují drahými dárky, které však mámino pohlazení nenahradí. Navenek tato rodina působí harmonicky.

Ať už je atmosféra rodiny narušena skrytě či zjevně, má za následek nesprávně zaměřený vývoj osobnosti dítěte. Jeho citové rozpoložení se může stát velmi vratkým, protože se dítěti nedostávají potřebné a pobízející vlivy. Mohou se v něm upevňovat nepříznivé vzorce chování. Nedostatečnou vztahovou atmosféru v rodině může dítě začít nahrazovat jinými společenstvími, například partami, které porušují zákon, užívají návykové látky, jedinci jsou citově vyprahlí.

Rodina, která není schopna zajistit svému dítěti normální a harmonický vývoj a nedokáže plnit požadavky společnosti na výchovu, je označována za dysfunkční. V takové rodině panují většinou napjaté vztahy, jež narušují rodinnou soudržnost. Výchova je v takové atmosféře velmi problematická. U dítěte může dojít až k psychickému traumatu. Narušené vztahy, časté hádky rodičů, mnohdy i fyzické napadání jednoho z rodičů. Dítě ve své rodině hledá útočiště a bezpečí. Rozvrat v rodině může zbavit dítě rovnováhy a vnitřní jistoty. Rozvod rodičů je pro něj citový otřes, cítí se osamocené. To bývá v duševním dozrávání dítěte závažným činitelem. Pocit křivdy a rozčarování v něm narůstá a následně se promítne v jeho stupnici životních hodnot. Takové děti, které pochází z dysfunkčních rodin, se velmi často potýkají s psychickou deprivací, jež vzniká z dlouhodobé citové absence. Žijí v rodinném prostředí, které vnímají jako nepřátelské a postrádají pozornost i péči, potřeba jistoty a bezpečí jim chybí. Negativně ovlivňuje jejich pozdější zařazování do společnosti. Bývají chladné, agresivní, mohou být pasivní.

Rodiče se jim nevěnují, nezajímají se, jak jejich dítě tráví volný čas a s kým se stýká. Neřeší jejich pozdní příchody nebo naopak používají neadekvátní tělesné tresty, které po čase ztrácí účinek. Rodiče také velice rádi používají striktní zákazy. Jakmile se dítě dostává do obtížné životní situace, velmi často rodiče selhávají a v důsledku toho se dítě obrací k partě, alkoholu, drogám či volí útěk z domova.

3.3. Typy dysfunkčních rodin

Podle profesora Zdeňka Heluse mezi dysfunkční rodiny patří:

- **Nezralá rodina** - rodina příliš mladých rodičů, kteří řeší především problémy související s hledáním sebe samých a svého místa ve světě.
- **Přetížená rodina** – nemusí trpět jen přetížeností pracovní, ale též přetížeností nejrůznějšími konflikty v rodině, na pracovišti, starostmi o nemocné v rodině, citovým strádáním, bytovými i ekonomickými problémy.
- **Ambiciózní rodina** – směřuje k uplatnění osobních ambic rodičů, jejich hodnotová orientace směřuje k vlastní kariéře, k vysoké materiální úrovni života celé rodiny, rodiče mají pocit, že to vše dělají pro zabezpečení svých dětí, většinou si nepřipouštějí, že jejich děti citově strádají a je velice obtížné je o tom přesvědčit.
- **Perfekcionalistická rodina** – rodiče mají na dítě vysoké nároky, bez ohledu na jeho možnosti, zájmy a harmonický vývoj.
- **Autoritářská rodina** – vyznačuje se především příkazováním, dirigováním, velmi častými přísnými tresty. Bez ohledu na potřeby dítěte samostatně a spontánně se vyjadřovat, nést odpovědnost za své činy.
- **Rozmazlující rodina** – se projevuje tendencí za každou cenu dítěti vyhovět, nestavět mu do cesty žádné překážky, může se projevit i bojovným chováním na ochranu svého dítěte, zaujímáním spolutrpitelských postojů, pasivním přijímáním pocitů ukřivděnosti nebo rodiče vůči dítěti zaujímají pocit podřízenosti, což znamená, že dítě ovládá rodiče a diktuje jim.
- **Rodina liberální a improvizující** – trpí nedostatkem řádu a programu, dítě trpí nepřiměřenou volností.
- **Odkládající rodina** – přenechává výchovu prarodičům, dalším příbuzným a známým a tím narušuje citové zrání dítěte.
- **Disociální rodina** – jsou narušeny vnější vztahy, izolovanost, konflikty s okolím, nebo problémové vnitřní vztahy mezi členy rodiny. Nemusí to být konflikty, ale například izolovanost od své rodiny, oslabení vztahů.

(ZELINKOVÁ, O.:Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program, s.119-120)

4. Prevence

Prevence je velmi důležitá. Je třeba dětem jasně vymežit, co je dobré a na co si mají dát velký pozor. O dobru a zlu se píše už v pohádkách. Prevence je soubor různých opatření, jejichž smyslem je předcházet nějakým nežádoucím jevům. Například závislostem na návykových látkách, alkoholu, kriminalitě, neúspěchu ve škole, agresi, ale i třeba sociálním konfliktům.

Typy prevence

- Primární prevence - bývá zaměřena na širokou veřejnost, jejím úkolem je bránit a předcházet nežádoucím jevům, zkoumá příčiny, podmínky a předpoklady.
- Sekundární prevence – tato prevence se už zaměřuje na cílové, ohrožené skupiny, například mládeže, nebo sociálně slabé, ale může se to týkat i etnických menšin. Příslušné nežádoucí jevy se snaží včas podchytit a bránit jejich prohlubování a šíření.
- Terciální prevence – zaměřuje se na jedince propuštěné z výkonu trestu a jejím hlavním cílem je zamezit opakování trestných činů, drogové závislosti a podobně.

S prevencí se nesetkáváme jen v oblasti výchovy, ale například v oblasti zdravotnictví, kde se jedná o předcházení nemocem, aby nedocházelo k epidemiím. Další oblasti, kde se setkáváme s prevencí, jsou právní, sociální politice, v dopravě.

Jan Průcha v pedagogickém slovníku vysvětluje význam prevence takto: „ Prevence je soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům, zejména onemocnění, poškození, sociálně-patologickým jevům. Uvádějí se dvě typologie: Primární prevence, která zabraňuje vzniku nežádoucích jevů. Sekundární prevence, která se snaží nežádoucí jevy včas odhalit a pracovat s nimi už v rané fázi jejich vzniku. Terciální prevence, která se snaží zabránit dalším komplikacím, když už nežádoucí jevy běží. Nespecifická prevence, která je zaměřená na celou sledovanou populaci (podporuje žádoucí formy chování, účelné využívání volného času, sportovní aktivity). Specifická prevence, adresovaná osobám, které jsou v riziku, u nichž je vyšší pravděpodobnost, že dojde k nežádoucím jevům (je jim poskytována specifická péče, zaměřená proti konkrétnímu riziku). Indikovaná prevence, která je adresovaná jedincům, u nichž již propukly nežádoucí jevy (snaha minimalizovat nežádoucí

dopady, recidivy). V pedagogice je velmi důležitá například prevence násilného jednání, užívání návykových látek a vzniku závislostí, prevence nemocí a úrazů.

4.1. Neziskové organizace

Je spousta bezprizorních dětí, které se bezúčelně potulují po ulicích. Nemají žádnou náplň času, neví jak trávit svůj volný čas, nudí se, a to je první krok „dostat se na šikmou plochu“. Vznikají různé party. Jejich členi udělají cokoliv, aby tam mohli patřit, nechtějí být sami, láká je prožívat denně adrenalin ze zakázaného. Neuvědomují si, že jejich „legrácky“ můžou být kvalifikovány jako trestný čin.

Vznik mnoha neziskových organizací je iniciován faktem, že se na různých osamocených místech, v parcích, v polorozbořených domech, schází party dětí a mládeže, jenž sem chodí společně kouřit, pít alkohol, ale také experimentovat s drogami. Pracovníci těchto sdružení vyhledávají narušenou mládež a nabízí jim pomocnou ruku, Mladí lidé se mohou anonymně přijít podívat, není třeba žádná registrace, která je pro mnohé nepřijatelná. Není nutná ani pravidelnost, přijde, kdy chce a také může odejít, kdy bude chtít. Záleží na nich, jestli tuto šanci využijí. Většinou se stává, že to jednou zkusí a vrátí se i s dalším kamarádem. Když už nic jiného, tak jsou tam aspoň v teple a mohou pozorovat, jak to chodí. Můžou se dobrovolně rozhodnout, jestli se přidají k probíhajícím se činnostem.

Neziskové organizace nabízí školám různé tematické preventivní programy, zaměřené na respektování jinakosti každého jedince, bez ohledu na jeho etnickou příslušnost, ekonomickou situaci, náboženské či politické přesvědčení. Poskytují sociální služby nejen pro děti a mládež, ale provozují poradnu pro rodiče, nabízí pomoc v oblasti právní, sociální i psychologické. Pořádají různé akce, besedy a zajímavé semináře pro širokou veřejnost.

4.2. Spolupráce neziskové organizace LECCOS s.r.o. se ZŠ v Českém Brodě

Naše základní škola v Českém Brodě spolupracuje s občanským sdružením Leccos, které se aktivně zapojuje do veřejného života našeho města a okolního regionu. Je nutno dodat, že se svými aktivitami zaměřují nejen na děti a mládež, ale jejich pozornost je také zaměřena na celé rodiny.

Nezisková organizace LECCOS vznikla v roce 2000 a pro její založení hrála hlavní roli, jako pro mnoho jiných, dát šanci „dětem z ulice“. Ukázat jim jiný životní styl, naučit je odlišný způsob trávení volného času, než který provozují. Občanské sdružení Leccos nabízí široké veřejnosti různé kroužky pro malé i velké, poradny pro rodiny, programy sanace rodiny, sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi a služby pro pěstounské rodiny.

Na podzim roku 2000 bylo otevřeno nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Klub Zvonice. Aktivity, například taneční, hudební, výtvarné, sportovní, gastronomické, nabízel tento Klub Zvonice odpoledne pětkrát v týdnu. Pro své klienty nabízel i možnost doučování, což mnozí z těchto dětí uvítaly a využívaly celkem pravidelně.

Sdružení LECCOS pravidelně spolupracuje se všemi základními školami v Českém Brodě, pro které připravují programy primární prevence. S žáky začínají pracovat už na prvním stupni od 3. třídy. Jeho pracovníci se snaží tyto programy „ušít na míru“ jednotlivým třídám, především na druhém stupni. Nejsou to pouze jednorázová setkání. Posláním těchto programů je zvýšit povědomí a porozumění s žáky na druhém stupni ZŠ o negativních jevech, které se mohou objevovat v jejich blízkém okolí a ovlivnit jejich budoucí život. Na těchto setkáních zdaleka nejde jen o drogy, ale lektori sami nechávají žáky volit témata, o kterých chtějí hovořit. Vytvářením nových vzorců chování můžou s žáky předcházet možnostem ohrožení jejich budoucnosti. Proto jsou témata těchto setkávání vedena do oblastí, s nimiž jsou spojena určitá rizika, kterým se snaží komunikací s žáky předcházet. Týká se to násilí, závislostí, šikany a kriminality obecně, vrstevnických vztahů, partnerských vztahů, ale také i vztahů k autoritám. Mnozí žáci jsou zároveň jejich klienty, či navštěvují Klub Zvonici.

Je hezké, že jsou mezi námi stále ještě lidé, kteří chtějí pomáhat i „dětem z ulice“, protože většina dospělých lidí v nich vidí pouze budoucí kriminálníky. Ne všechny děti mají to štěstí, že vyrůstají v pohodové a fungující rodině.

„Neměli bychom si namlouvat, že musíme činit velké věci. Stačí malé, ale s obrovskou láskou.“ (Matka Tereza)

Praktická část

Rodinné prostředí, naše okolí, v němž žijeme, na nás nějakým způsobem působí už od našeho dětství. Kde je podpora rodiny a zázemí ke vzdělání menší, je mnohem těžší nějakého vzdělání dosáhnout. Tyto děti můžeme označit za sociálně znevýhodněné.

Žáci, kterým se na základní škole moc nedaří, jsou odesláni již na 1. stupni do pedagogicko – psychologické poradny, kde jim bývá diagnostikována nějaká porucha, ať už z hlediska medicínského či speciálně pedagogického. Ale kdo udělá diagnózu rodinnému zázemí, odkud většinou pochází první příčiny školního nezdaru.

Do praktické části jsem zařadila tři kazuistiky rozdílného sociálního znevýhodnění. Na první kazuistiku nahlížím z hlediska sociálního, druhá kazuistika patří do sociálního znevýhodnění ze zdravotního hlediska a třetí z hlediska psychologického. Chtěla jsem se zaměřit především, jak těmto žákům pomoci, jak podpořit jejich snažení, aby to nevzdali dřív, než pořádně začnou. Jména žáků v kazuistikách jsem pozměnila a ani věk neodpovídá skutečnosti.

1. Kazuistika

Josef, 12 let, žák 6. třídy, sociálně znevýhodněný, netrpí žádnou diagnózou či poruchou. Jsem jeho třídní učitelkou od šesté třídy. Josefa znám teprve půl roku, přesto jsem s ním prožila už několik kázeňských přestupků. Od přírody jsem velký optimista a v každém člověku hledám „jen“ to dobré, ať už jsou to dospělí lidé nebo moji žáci. A snad proto jsem si vybrala příběh Josefa pro svou bakalářskou práci. Za svůj život prožil mnoho vyhrocených situací, život bez pravidel. Jeho rodinné prostředí připomíná všechno, jen neklidný a pohodový život. Jeho rodiče jsou závislí na návykových látkách, hádky mezi nimi probíhaly denně. Když se Josef cítil v ohrožení, utíkal v noci k babičce, která bydlí asi jen 300m od jeho domova.

Josef má ve škole časté kázeňské problémy. Nenosí sešity, úkoly, je drzý, nechybí u žádné rvačky, v 5. třídě byl přistižen jak „hulí trávu“ na chlapeckém záchodě. Dokonce ji nabízel i žákům z vyšších tříd. Je na něj podáno trestné oznámení za kyberšikanu, které se dopustil na svém spolužákovi. Vyrušuje při vyučování, odmítá se podřizovat jakýmkoliv pravidlům.

Matka 31 let, nevyučená, pracovala jako pomocná síla ve školní jídelně. V současné době je na mateřské dovolené s mladší dcerou, která je Josefovou nevlastní sestrou, matka ji má se současným partnerem. Matka byla celá léta závislá na alkoholu a návykových látkách. V současné době matka uvádí, že se úspěšně ambulantně léčí. Se školou nespolupracuje, na třídní schůzky nechodí.

Otec 36 let, vyučený, pracoval jako pomocný dělník, v současnosti je již delší dobu hlášený na pracovním úřadě. I on si založil novou rodinu, se kterou žije. Bohužel i on je celou dobu závislý na návykových látkách, alkoholu, hraje automaty. Není známo, že by se léčil a chtěl nějak radikálně změnit svůj dosavadní život. Ani on, stejně jako matka, na třídní schůzky nechodí a ani se nezajímá o synovo chování.

Josef celou dobu, co byli rodiče spolu, vyrůstal v nevyhovujícím rodinném prostředí. Ekonomická úroveň rodiny byla velmi nízká, zcela závislá na sociálních dávkách, které rodiče většinou použili ve svůj prospěch. Sociální pracovníce neustále tuto rodinu kontrolovaly a nikdy neshledaly tak závažné nedostatky, aby byl Josef z rodiny odebrán. Přestože škola několikrát upozorňovala, že Josef nenosí svačiny a bere je svým spolužákům, chodí špinavý, nenosí úkoly, sešity, domácí příprava je nedostačující a ve vyšších ročnících začalo záškoláctví, které matka vždy kryla omluvenkou s rodinnými důvody.... Teprve až po neustálém upozorňování babičky, že k ní Josef v noci utíká (bydlí pouze asi 300 m od bydliště rodičů), po stěžování sousedů a volání policie ČR do bytu, kde Josef vyrůstal, byl soudně přiřknut babičce. To už bylo Josefovi 11 let.

Babička má 64 let, stále chodí do práce, jako brigádnice. Je energická. Spolupráce s babičkou je velmi dobrá, snaží se Josefovi nastavit pravidla, která chce, aby dodržoval, a důsledně ho kontroluje. Do této doby se jen „poflakoval“ bez jakéhokoliv režimu, bez jakýchkoliv pravidel. Je jasné, že se mu život u babičky moc nelíbí a utíká k matce. Vztahy jsou velmi napjaté a Josef se snaží zvrátit soudní rozhodnutí a znovu být se svojí matkou. Na doporučení pracovníce ze sociálně-právní ochrany dětí navštěvuje Josef se svojí babičkou dětského psychologa, jenž by měl zjistit problém jeho chování.

Josef není hloupý, vědomostně patří k lepšímu průměru. Kdyby věnoval školní přípravě trochu času, tak by mohl mít určitě vyznamenání. Jeho domácí příprava do školy je velmi kolísavá, spíše podprůměrná. Zapomíná pomůcky, neplní domácí úkoly, nebývá připraven na vyučování. Bohužel je pořád hodně negativní, nedůvěřivý, a tak nastávají stále větší a větší učební a hlavně kázeňské problémy. Jeho jméno se dostalo do podvědomí učitelů. V oblasti

sociálního chování vůči dospělým je Josef velmi chladný a nekomunikativní. Mezi svými vrstevníky je vcelku oblíbený. Vzhledem k tomu, že Josef měří 170 cm a váží kolem 100kg, tak je diskutabilní, zda se jedná vážně o přátelství nebo strach z jeho nepřízně. Velmi špatně zvládá stresové situace, okamžitě jde do opozice, těžko se podvoluje autoritě. Při hodinách je apatický nebo naopak neadekvátně impulzivní.

Josefa znám až od 6. třídy. Jsem jeho třídní učitelkou a při našich prvních setkáních mi ukazoval, co všechno umí, jeho chování bylo často impulzivní, sprosté až vulgární a zdálo se, že nezná hranice slušného chování.

V třídní samosprávě dostal na starost třídní knihu. Neměl žádné námítky. Ze začátku jsem mu občas musela připomenout, že nemá všechny předměty zapsané a je potřeba najít učitele a nechat to zapsat. Když to splnil, poděkovala jsem mu. Po čase jsem už Josefovi nemusela nic připomínat a sám mě informoval, co mu chybí. Zjistila jsem, že mi začal trochu důvěřovat a stačilo k tomu jen říct: „Pepo díky“.

Naše škola spolupracuje s neziskovou organizací Leccos, kde funguje klub Zvonice pro sociálně znevýhodněné děti. Místo potulování na ulici si mohou přijít do Zvonice zahrát hry, poradit se či napsat úkol, a to vše anonymně. Tady vidím cestu pro Josefa, je třeba využít běžných sociálních situací a pomalu mu nastavovat pravidla. A co je nejdůležitější, umět ho taky pochválit, nejen kárat.

S babičkou je velmi dobrá spolupráce. Zkusily jsme další pravidlo. Dovolila Josefovi, aby každý den mohl za matkou. Záleží na něm, zda bude toto pravidlo dodržovat. Zatím to funguje. Nechci tím říct, že se Josef ze dne, na den změnil. Stále má problémové chování, stresové situace řeší agresivitou, ale musíme si uvědomit, jak dlouho vyrůstal v rizikovém prostředí. Věřím, že šance tu je.

Rozhovor s babičkou

Výstupy z volného rozhovoru: (únor 2017)

- Snaží se nastavit Josefovi pravidla a důsledně kontroluje, aby je dodržoval.
- Josef se toulá a nechce bydlet u babičky.
- Velmi dobrá spolupráce se školou.

- Snaží se i o komunikaci s Josefovou matkou, která se snad úspěšně ambulantně léčí ze závislosti. Dovolila, aby se Josef denně stýkal s matkou 2 hodiny, což Josef velice ocenil.
- Je důsledná, a to se Josefovi nelíbí.
- Kontroluje jeho školní přípravu.
- Snaží se o kontrolu trávení Josefova volného času. Jak sama podotýká, zcela marně, Josef si dělá, co chce.
- Slibuje si od „Rodinné konference“ nějaké řešení této komplikované situace. Má se sejít celá rodina a snažit se najít řešení.
- Neustále se snaží komunikovat s oběma rodiči.

Rozhovor s Josefem

Výstupy z volného rozhovoru : (leden 2017)

- Ve třídě, kam chodí od první třídy, se mu líbí a nechtěl by jít jinam. Má zde kamarády, se kterými si rozumí.
- Ve škole ho nic nebaví, jen přestávky.
- Z předmětů ho asi nejvíc baví dějepis a někdy výtvarná výchova.
- Nejvíc nesnáší tělocvik, fyziku a přírodopis.
- Kdyby byl ministr školství, tak by je úplně zrušil.
- Úkoly do vyučování vypracovává jen, když se mu chce a je mu jedno, že dostane známku nebo pětku. Horší prospěch mu nevádí.
- Myslí si, že i kdyby se víc učil, tak by mu učitelé stejně nedali lepší známku. Tak proč by to měl zkoušet.
- Nikdy nedostal pochvalu.
- Svůj volný čas tráví venku s kamarády. Nenavštěvuje žádné kroužky, protože by ho nebavilo tam chodit pořád.

Výstupy s částečně strukturovaného rozhovoru:

- Doma se cítí sám a neví, jestli ho mají rádi. Zároveň si uvědomuje, že je zlobí.
- Babička je na něj moc přísná a pořád ho do něčeho nutí.
- U babičky být nechce, protože tam bydlí ještě táta s přítelkyní a jejich narozeným dítětem. Tátova přítelkyně chce, aby pomáhal s domácností, a on se pak nemůže učit. Nemá ji rád a nechce s ní být v jednom bytě. Nové dítě táty nepovažuje jako sourozence.
- Chce zpátky k matce, která má už také, jako jeho otec, další dítě s novým partnerem. Toto dítě považuje za svého sourozence, ale nového partnera matky rád nemá.
- Kdyby to šlo, tak by chtěl, aby máma byla zase s tátou.
- Je rád, že mu babička dovolila se vidět s mámou každý den, dvě hodiny.
- Přiznává, že někdy zlobí schválně.
- Neví, co by měl ve svém životě změnit.

Rozhovor s vyučujícími

Rozhovor s třídní učitelkou, výstupy:

- Josef nemá motivaci pro zlepšení svých školních výsledků.
- Má velký problém s uznáváním autority učitele.
- Nedostatečně se připravuje na vyučování.
- Ve třídě se chová přátelsky, když se proti němu někdo postaví, chová se agresivně.
- Je patrné malé zlepšení od začátku školního roku.
- Začíná chápat nutnost dodržování některých pravidel.
- Je znát, že většinu času žil v rizikovém prostředí a nelze ho změnit během krátké doby, ale šanci by měl dostat.
- Zkusit ho občas kladně ohodnotit nebo pochválit, aby zažil pocit úspěchu.
- Respektovat ho a ne jen kárat.
- Spolupráce s babičkou je výborná.

- Nabídnout mu na trávení volného času nízkoprahové centrum „Zvonice“

Rozhovor s dalšími učiteli, výstupy:

- Josef má drzé a nevhodné chování.
- Neustále porušuje školní řád.
- Domácí příprava je nedostačující a výsledky tomu odpovídají.
- Zlepšit domácí přípravu do všech předmětů, nosit pomůcky a sešity.
- Učitelé nabízí individuální konzultace, doučování.

Podpůrné opatření

- Podpůrná opatření představují podporu práce učitele se žákem, kdy žákovo vzdělávání vyžaduje upravit jeho průběh.
- Cílem je vyrovnávání podmínek, jenž mohou být ovlivněny různými problémy nebo i závažnými obtížemi. Například nepřipraveností žáka na školu, odlišností jeho životních podmínek nebo i jiným kulturním prostředím, ze kterého žák pochází.

Pro učitele je přirozené pracovat se třídou, kde se žáci liší svým nadáním a potřebami úprav při výuce. Musí však rozlišit, zda jde o podpůrná opatření týkající se sociální, zdravotní či psychické oblasti.

U Josefa se tato podpůrná opatření týkají sociální oblasti.

- V jeho případě škola spolupracuje s OSPODem, jenž dlouhodobě sleduje Josefovo rodinné prostředí.
- Po domluvě se školou byly Josefovi nabídnuty různé volnočasové aktivity, aby se nepotuloval bezprizorně po ulici.
- Škola nabízí kroužky s pohybovým či vědomostním zaměřením. Ty Josef využít nechce, protože je vedou učitelé, kteří ho učí a jejich vztahy nejsou úplně ideální.

- Proto mu byla nabídnuta možnost navštěvovat klub Zvonice. Je to nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Vytvářejí pro ně různé programy. Není nutná registrace a pravidelné docházky, což by mohlo Josefovi vyhovovat.
- Mít s Josefem trpělivost a nenutit ho, aby se okamžitě rozhodl.
- Dát mu najevo, že mu důvěřujeme.

Chce to čas, nemá smysl na Josefa vyvíjet nátlak, musí sám chtít, ale bylo by dobré ho neustále směřovat správným směrem. Do Zvonice chodí i někteří jeho kamarádi a tady vidím tu cestu, jak ukázat Josefovi, že by se mu tam mohlo líbit, když to není povinné a může kdykoliv odejít. Zůstane mu svoboda, která je pro něj tak důležitá.

Závěrem, bych chtěla shrnout celkovou situaci žáka Josefa. Do školy by neměl chodit za trest, a když selhala jeho blízká rodina, měla by to být právě škola, která mu ukáže správnou cestu a nastíní mu pravidla, která je nutno dodržovat. Jak už jsem podotkla, v poslední době došlo k malému zlepšení a já pevně věřím, že jsme na dobré cestě. Je především důležité nalézt příčiny Josefova chování. Bylo by dobré nabídnout mu různé varianty pro trávení volného času, zkusit zabránit bezprizornímu poflakování po ulici. Existuje mnoho variant. Josef může navštěvovat kroužky, které nabízí škola. Tyto kroužky ale většinou vedou učitelé, jenž Josefa učí. Nejsm si tak zcela jistá, že tato varianta je ideální.

Lepší variantou je docházet do klubu Zvonice, což je nízkoprahové centrum. Nabízí mnoho různých aktivit a pomocí, a to anonymně, jako například doučování, rozhovor s psychologem, kreativní kroužky, víkendové pobyty, prázdninové výlety a pobyty. Všechny děti mohou do Zvonice kdykoliv přijít a bez vysvětlování zase odejít. Nemusí tam být pravidelnost. Dveře mají vždy otevřené.

Školní intervence probíhá pomocí výchovného poradce, školního metodika prevence, popřípadě školního psychologa či speciálního pedagoga, kteří nabízí nejednu variantu. Předávají informace o jimi nabízené pomoci nejen žákovi, ale i zákonnému zástupci.

Všichni učitelé nabízí pomocnou ruku v podobě doučování, ale očekávají od Josefa spolupráci. Myslím si, že když Josef párkrát zažije úspěch, tak i jeho snaha se zlepšit bude větší. Určitě má smysl mu tu šanci dát.

2. Kazuistika

Pavel, 13 let, žákem 7. třídy základní školy, jeho diagnóza je atypický autismus a vývojová dysfázie. Od 1. třídy měl Pavel speciální pedagogickou podporu, asistentku pedagoga, která s ním, byla asi 24 hodin týdně. Ve vyšších ročnících se hodiny, kdy byla přítomna asistentka pedagoga, snižovaly.

Pavel pracuje ve škole někdy s nadšením, někdy práci zcela odmítá, pracuje podle momentální nálady, únavy a psychiky. Těžko se zapojuje do skupinových aktivit, jako je například kolektivní práce v kruhu, společné recitování básniček, společné zpívání písniček. V tělesné výchově mu velké obtíže působí míčové hry.

Při delším verbálním projevu, při výkladu látky neudrží, celou vyučovací dobu, pozornost. Při náročnějších úkolech je důležité Pavla individuálně motivovat. Bylo nutné mu vypracovat individuální vzdělávací plán, který zohledňuje jeho poruchu autistického spektra a v němž jsou obsaženy doporučené postupy:

- Nácvik komunikačních dovedností, neustále je nutné se přesvědčovat, zda Pavel rozumí zadanému úkolu a i sděleným informacím.
- Využití principů strukturalizace, vizualizace a motivace.
- Usměrnění pozornosti při výkladu.
- Podporovat Pavla v samostatnosti při výuce.
- Kontrola při psaní zápisků učební látky.
- Kontrola zapisování domácích úkolů do notýsku k tomu určenému.
- Slovní instrukce a výklad podpořit písemným zadáním.
- Včas Pavla upozornit na změny v rozvrhu hodin, suplování jiným učitelem.
- Dostatečně mu vysvětlovat různé způsoby chování a jednání, podporovat jeho orientaci v sociálních vztazích.
- Předem Pavla upozornit na různé sociální situace, ve kterých se může sám ocitnout, říci mu, co ho čeká a jak se v takové situaci má zachovat.
- Mít možnost střídání činností včetně šance na odpočinek, relaxaci při únavě, ale i příležitost k pohybu.
- Omezit časově limitované úkoly.

Při spolupráci s asistentkou pedagoga pracuje Pavel mnohem klidněji a s větším nadšením. Dostává se mu hned zpětné vazby, kterou vyžaduje. Je možné s ním pracovat individuálně na dalších procvičovacích cvičeních, dostává se mu jasnému vysvětlení úkolu.

Pavlova domácí příprava a vypracovávání domácích úkolů je pečlivě plněna. Matka i otec spolupracují se školou vždy ochotně a příkladně dbají na Pavlovu přípravu do školy. Konzultace s třídní učitelkou a asistentkou pedagoga je dle potřeby. Pravidelně se účastní třídních schůzek.

Asistentka pedagoga používá doporučené pomůcky, například vizualizovaný denní režim, viditelný rozvrh dne, kartičky s obrázky a pojmy, piktogramy. Obrázkový slovník pro žáky s poruchou autistického spektra od R. Strausové, M. Knotkové, který vzdala APLA Praha, různé počítačové výukové programy, přehledy gramatiky, pracovní obrázky.

Pavel se sám snaží o samostatnost a v případě potřeby si sám dokáže požádat o pomoc, nejen svou asistentku pedagoga, ale i své spolužáky, během vyučování. Stále se učí hospodařit s časem, hlavně o přestávkách, kdy neustále hraje hry na mobilním telefonu a pak si nestihne nachystat věci na další vyučování. Hlavní úkolem tedy je, aby Pavel značně omezil o přestávkách hry na mobilním telefonu.

Výstupy z volného rozhovoru s Pavlem: (leden 2017)

- Pavel chodí celkem do školy rád.
- Pro jistotu nosí v tašce všechny sešity, kdyby se náhodou změnil rozvrh.
- Špatné známky nese dost těžce.
- Má rád svou asistentku pedagoga, která je s ním už od první třídy. Pavel se cítí jistější, nebojí se, že něco při vyučování nestihne.
- Chtěl by delší přestávky.
- Nemá rád tělocvik, protože nemá rád hluk, dlouhé běhy a hlavně míčové hry. Velmi často se odmítá zúčastnit jakýchkoliv kolektivních her.
- Ve třídě má jen jednoho kamaráda, s kterým se stýká i mimo školu a hrají společně počítačové hry.
- Nejvíce má rád svého pejska a chtěl by, aby s ním mohl chodit do školy.

Výstupy z částečně strukturovaného rozhovoru:

- Pavel je rád, že jsou rodiče zase spolu.
- Doma je rád ve svém pokoji, kde má pelíšek i jeho pes, kterého má moc rád.
- Většinu času tráví na počítači, kde hraje počítačové hry.
- Do školy jezdí autobusem, kde vždycky sedí za panem řidičem.
- Pavel má nejraději ze všech jídel řízek a moc by si přál, aby ho vařili i ve školní jídelně.
- Některé učitele nemá rád, a proto s nimi nechce mluvit.
- Líbí se mu holky ve třídě, všechny.
- Má rád zelenou a červenou barvu.
- Má rád, když ví denní rozvrh dopředu.
- Nemá rád překvapení.
- Nemá rád křik ve třídě o přestávkách, proto odchází na chodbu a tam hraje hry na mobilním telefonu.
- Nevyhledává společnost vrstevníků, je raději sám.
- Rád chodí do školního klubu, kde je počítač a může na něm hrát různé hry. Čeká tam, než mu jede autobus domů.

Rozhovor s asistentkou pedagoga

Výstupy z volného rozhovoru: (leden 2017)

- Je důležité dodržovat pravidelný denní režim.
- Na jakoukoliv změnu se musí Pavel předem připravit.
- Velký problém měl Pavel s novými učiteli, byl zvyklý, na 1. stupni, pouze na jednu paní učitelku.
- Negativně reaguje na zvyšování hlasu při vyučování.

- Pavel začne být nervózní, když učitelé chtějí, aby rychle reagoval. Spěchají na něj. Mnohdy se stane, že přestane komunikovat nebo začne sprostě nadávat. Opakuje jednu větu pořád dokola.
- Nejdůležitější je důslednost a pravidelnost.
- Pavla vyvede z míry suplování, když přijde jiný učitel, než na kterého je zvyklý.
- Pavel má problémy se sociálním chováním.

Rozhovory s učiteli

Rozhovor s třídní učitelkou, výstupy:

- Spolupráce s matkou Pavla je výborná, se školou spolupracuje.
- Přejít Pavla na druhý stupeň byl dost náročný. Těžko se smiřoval s novými učiteli, nebyl zvyklý mít na každý předmět někoho jiného.
- Pavel má velké výkyvy v sociálním chování.
- Některé dny odmítá komunikovat nejen s učiteli, ale i se svojí asistentkou. Tento stav většinou trvá jeden den.
- Rád má, když může pravidelně pomáhat učiteli, nebo mu je přidělena služba, například pravidelně chodí pro pomůcky na matematiku.
- Těžko se vyrovnává se suplováním, protože do vyučování přijde jiný učitel, než na kterého je Pavel zvyklý. Je nutné ho den před tím na to připravit.
- Vyhýbá se hlučnému prostředí, o přestávkách je raději na chodbě než ve třídě.
- Má jednoho kamaráda, se kterým se baví a stýká i mimo školu.
- Domácí příprava je výborná, vždy má úkoly, sešity, nestává se, že by něco zapomněl.
- Den, kdy má Pavel tělocvik, je už od rána nervózní a je to znát i při výuce.

Rozhovor s dalšími vyučujícími, výstupy:

- Pavel je vždy připravený na výuku.
- Když u sebe nemá asistentku pedagoga, tak nepracuje a stále se snaží hrát hry na mobilním telefonu.
- Těžko si zvykl na nové učitele a ze začátku s nimi nekomunikoval.
- Vyhýbá se očnímu kontaktu.
- Špatně reaguje na suplované hodiny.
- Odmítá pracovat, když mu něco nejde.
- Nerad pracuje ve skupině, je raději sám.
- Pavel má krátkodobé soustředění.

Jeho rodinné prostředí je dobré. Má starší sestru Michaelu, která má 27 let a už nebydlí doma. Pavel o ni moc nemluví, ale je rád, když má přijet.

Matce je 48 let. V 1. třídě byla Pavlovou asistentkou pedagoga, ale nebylo to vhodné. Nedokázala oddělit mateřskou lásku od asistentky. Tak v pololetí 1. třídy, byla Pavlovi přidělena jiná asistentka. Pro Pavla to byl velký přínos. Matka je velice úzkostlivá a má tendence svého syna neustále omlouvat, nesnese kritiku a nejraději by všechno dělala za něj. Se školou spolupracuje a vzorně dohlíží na Pavlovu přípravu do školy. Věci do školy mu chystá sama. Nesnaží se vést Pavla k samostatnosti. V současné době je v domácnosti.

Otci je 53 let. Pracuje v Praze, domů přijíždí až večer a na Pavlově výchově se moc nepodílí. Pavel o svém otci vůbec nemluví.

Rozhovor s matkou, výstupy: (prosinec 2016)

- Má tendence Pavla neustále omlouvat.
- Není důsledná při dodržování pravidel.
- Pořád Pavlovi chystá tašku do školy, aby to měl všechno, nevede ho k samostatnosti, protože je to podle matky složité.
- Moc chválí asistentku pedagoga. Pavel si ji velice oblíbil.
- Má pocit, že učiva je strašně moc a těžké. (Pavel si ve škole vede dobře, je to jen pocit matky).
- Pořád upozorňuje na Pavlovu diagnózu a má pocit, že na se na to bere malý ohled.
- Velmi těžko se vyrovnává s touto situací.

Pavel se od 1. třídy vzdělává podle individuálního plánu. Byl mu přidělen asistent pedagoga na 20 hodin týdně. Je potřeba u něj tolerovat snížené schopnosti zapojit se do skupinových aktivit. Dále tolerovat i snížené vyjadřovací schopnosti, ověřit si zda porozuměl zadanému úkolu. Vzhledem k jeho diagnóze je potřeba mu klást jednoznačné otázky a preferovat obsahovou stránku řeči před formální. Pokud Pavel není schopen zodpovědět položenou otázku, bylo by dobré mu poskytnout několik možností, ze kterých si vybere odpověď.

Dalším cílem ve výchově a vzdělávání je především vést Pavla k samostatnosti, jenž mu usnadní jeho další život.

Podpůrná opatření

- Průběžná korekce chování dle aktuální situace a potřeby ze strany učitelů zejména asistenta pedagoga, společné hledání způsobů a možností řešení.
- Individuální a průběžné vysvětlování, co je vhodné a přijatelné chování, co nikoliv.
- Sledovat Pavlovu únavu.
- Motivovat a pracovat s chybou, neúspěchem, nezdarem.

- Využívat specifických zájmů dovedností, vhodně zapojovat do výuky.
- V době afektu neřešit podstatu problému, nechat afekt odeznít, pokud situace dovolí přenést pozornost k jiným podnětům.
- Po odeznění afektu vysvětlit situaci, hledat řešení.
- Pozitivně motivovat Pavla k činnosti.
- Respektovat obtíže vyplývající z diagnózy, pomalejší pracovní tempo. Zkrácení diktátů nebo využití doplňovacích cvičení.
- Je třeba mít na zřeteli snadnou Pavlovu unavitelnost, která se může zvyšovat v koncových hodinách, koncem týdne, koncem školního roku.
- Zátěž může pro Pavla představovat pobyt ve skupině s větším počtem lidí, změna v navykém režimu, nepochopení situaci, únava, nastupující nemoc, smyslová přecitlivělost. Učitel by měl Pavla zatěžovat na začátku hodiny, písemné práce, diktáty atd.
- Doporučuje se klidný přístup, odpočinek, častější ujišťování, že vše je v pořádku. Všechno probíhá tak, jak má a že pracuje dobře.
- Omezit časově limitované úkoly, avšak je třeba Pavla průběžně motivovat k činnosti. Poskytovat mu častou zpětnou vazbu a vést ho k dokončení daného úkolu.
- Vzhledem k jeho zvýšené unavitelnosti, kolísání koncentrace, zejména auditivní pozornosti, je třeba při výuce co nejčastěji využívat vizuální opory, poskytnout více času, krátit množství práce.

Obecné potřeby žáků vyplývající z PAS (poruchy autistického spektra)

- Potřeba přesnosti, jasnosti pravidel a předvídatelnosti.
- Předvídatelnost a pravidelnost přináší jistotu, neznámé či nečekané události je mohou stresovat, což vede k úzkosti, problémovému chování.
- Potřeba jasné, konkrétní motivace.
- Potřeba vědět proč mají činnost vykonávat
- sociální motivace je třeba rozvíjet například, aby rodiče měli radost. Spojovat sociální motivaci s logickou

- Fungují spíše logické důvody pro plnění určitých úkolů, motivace má dávat konkrétní smysl
- Potřeba vyšší míry tolerance.
- Nutnost vysvětlovat sociálně komunikační pravidla a situace, vyšší míra pomoci v některých situacích, které vyžadují praktický úsudek.
- Upozornit je, že se můžou zeptat, pokud neporozumí zadanému úkolu.
- Důležité je přesně a konkrétně vysvětlit co se od žáka očekává z hlediska množství a kvality práce
- Dobré je dávat zpětnou vazbu o jejich výkonech a to způsobem, který je pro ně srozumitelný.
- Nejdůležitější je potřeba důslednosti.
- Nepřesnost, nedodržování postupů a stanovených pravidel vyvolává v lidech s PAS nejistotu a zmatek. Pokud je nutné něco změnit, je to potřeba jasně a logicky vysvětlit, proč k dané změně dochází.
- Vizuální podpora pomáhá při učení a vstřebávání nových informací.
- Důležité jsou plány dne, psané připomínky a pravidla, vysvětlivky, napsané postupy činností, napsané správné řešení situací.
- Stanování jednoznačných pravidel.
- Jasně a nejlépe písemné shrnutí.

Speciálně pedagogické přístupy

- Při nastupující únavě se smířit s větší mírou negativismu, reagovat tiše a v klidu, případně využít domluvených gest a doteků.
- V hodnocení chování nezobecňovat, ale hodnotit jednotlivé situace.
- Názorné pomůcky.
- Krátké a krátkodobé úkoly zadávány jednoznačnými, přesnými pokyny – vymezení začátku a ukončení práce, podpořit koncentraci pozornosti.
- Nejdůležitější je řád a pravidelnost

Bylo by dobré zároveň zohlednit:

- sníženou kvalitu grafického projevu, úpravy sešitů,
- odlišný způsob motivace
- individuální tempo, které může být pomalé,
- výkyvy, kolísání ve výkonnosti.

Nakonec malé shrnutí současné Pavlovy situace. Za pomoci své asistentky pedagoga si Pavel čím dál, tím víc zvyká na situace, které jsou na druhém stupni zcela běžné, jako například suplování, kdy do třídy přijde jiný vyučující. Nevadí mu už ani to, že každý předmět učí jiný učitel, oproti prvnímu stupni, kdy byl pět let zvyklý pouze na jednu paní učitelku. Čeká ho ještě dlouhá cesta, než dokáže zvládnout výkyvy nejen v chování, ale i ve své výkonnosti.

Největší Pavlův problém je mobilní telefon, kde hraje hry. Tady se nám ho vůbec nedaří usměrňovat. Nestačí si o přestávce nachystat věci na další vyučování, dojít si na záchod, nasvačit se. V hodinách se pak dožaduje, aby to mohl dohnat. Pokud mu to vyučující nedovolí, přestane komunikovat, zlobí se, hází věcmi nebo schválně si nahlas povídá. Od vyučujících je nutná velká trpělivost, aby v klidu zvládli všechny tyto situace. Když je s Pavlem v hodině jeho asistentka pedagoga, je mnohem klidnější, protože se cítí víc v bezpečí a ví, že mu asistentka pomůže vše zvládnout a nebude na vzniklý problém sám.

Cílem je vést Pavla k co největší samostatnosti. Všichni vyučující se musí snažit být důslední, aby Pavel dodržoval nastavená pravidla. Obrnit se patřičnou trpělivostí, když se tomu bude bránit. Předem ho upozornit na změny a zabránit tak jeho nejistotě a popřípadě i autistickému záchvatu. Pomoci mu v komunikaci se třídou a zlepšit jeho sociální chování. Kdybych měla označit co je nejdůležitější, tak určitě důslednost a pravidelnost.

3. Kazuistika

Zita, 14 let, žákyně 8 třídy základní školy, jejím hlavním problémem je sebepoškozování. Zita vyrůstá v normálním rodinném prostředí. Narodila se jako čtvrté dítě v rodině. Její dětství probíhalo naprosto normálně, nebyl tam žádný náznak jakékoliv psychické poruchy. Od tří let navštěvovala mateřskou školu v místě bydliště. Do první třídy základní školy nastoupila v řádném termínu, neměla odklad školní docházky. Učila se dobře, své školní povinnosti si plnila naprosto bez výhrad. Nikdo neměl tušení, s jakými problémy se bude Zita potýkat. Kolem jejího desátého roku se začala Zita ve třídě stranit svým vrstevníkům a často trávila čas o přestávkách v ústraní, osamoceně. Rodiče doma nic nepozorovali, protože Zita, podle nich, nikdy nevyhledávala velkou společnost. Se svými sourozenci, kteří jsou starší než ona, vycházela naprosto tradičně. Nikdo se jejím stavem nijak moc nezabýval.

Na druhém stupni základní školy přestala Zita o sebe dbát, nosila tmavé oblečení, nedbala o svou osobní hygienu, ale hlavně i v létě nosila dlouhý rukáv, dokonce i při tělocviku. Všichni si o ni začali myslet, že je divná. První náznaky, že je něco v nepořádku, se objevily ve výtvarné výchově. Její výtvarný projev byl alarmující. Kreslila komiksové postavičky, po kterých stékala krev, držely nůž a celé to bylo velice depresivní. V tuto chvíli už bylo jasné, že Zita není „jen divná“, ale že má nějaký psychický problém, který se musí rychle řešit. Po vyhrnutí rukávu byly vidět jasné řezné rány a jizvy staršího data. Na nic jsem nečekala a informovala školní psycholožku, aby si se Zitou promluvila a doporučila ji i rodičům další řešení.

Začala s matkou navštěvovat dětského psychologa, jenž s ní pracuje dodnes. Zjistil, že má velké deprese a léčba bude určitě dlouhá. Zita je výtvarně nadaná a dokáže ve svých kresbách vyjádřit pocity a bolest své duše. Je ráda sama a kreslí si. Od rodičů dostala velkou sadu uměleckých pastelků a začalo se blýskat na lepší časy. Kresby byly barevnější a optimističtější. Žádná krev a nože. Vše se začalo ubírat správným směrem. Zita byla sice pořád ráda sama, ale komunikovala víc se svým okolím i ve třídě si našla jednu spolužačku, se kterou se bavila. Nic nenasvědčovalo tomu, že je to jinak.

Na začátku osmé třídy nastal opět zlom. Plíživě se u Zity znovu začalo objevovat její podivné chování. Rodiče už nečekali, aby se znovu objevilo sebepoškozování a objednali Zitu

na vyšetření na dětskou psychiatrii. Duševní poruchy bohužel nejsou zcela viditelné a myslím si i těžko diagnostikovatelné. V období puberty se „divné“ chování připisuje právě jí.

Sebeпоškozování může být i přechodné, jednorázové, které nemusí být nutně spojeno s psychickým stavem a neschopností zvládnout nějaký problém. Když však psychické problémy trvají delší dobu, je nutné najít odbornou pomoc.

Rozhovor se Zitou, výstupy: (prosinec 2016)

- Sama neví, proč tyto stavy má.
- Je nejraději sama ve svém pokoji.
- Hrozně ráda si kreslí a měla obrovskou radost, když k narozeninám dostala velkou sadu uměleckých pastelek.
- Má starší sourozence, kteří už nebydlí doma. Trochu se jí stýská.
- Se sebeпоškozováním začala tajně ve čtvrté třídě.
- Poranění ji pomohlo nemyslet na nežádoucí pocity, působilo ji úlevu.
- Tajila to před celou rodinou. Nosila dlouhé rukávy. Brali Zitu, že už je taková.
- Chtěla s tím přestat, ale nejde to.
- Své kresby ukazuje panu psychologovi. Je z nich vyděšený.
- Bojí se vyšetření na psychiatrii, kam jde s mámou. Neví, co ji tam budou dělat.
- Nechce, aby se o ni říkalo, že je blázen.

Rozhovor s třídním učitelem, výstupy: (leden 2017)

- Zita je tichá, samotářská.
- Ve třídě nemá skoro žádné kamarády.
- Je s ní velmi špatná komunikace.
- Vyučující si stěžují, že nedává pozor a pořád si něco kreslí.
- Matka spolupracuje se školou dobře.

- Její školní výsledky by mohly být mnohem lepší.

Rozhovor s ostatními vyučujícími, výstupy: (leden 2017)

- Zita je nesoustředěná.
- Nedává pozor.
- Nezapojuje se do výuky.
- Stále si něco kreslí.
- Je s ní špatná komunikace.
- Poslední dobou se výrazně zhoršila.
- Stále dostává nové šance na zlepšení, ale žádná odezva z její strany.
- Vyučující nabízí doučování, ale postrádají zpětnou vazbu.

Zita je zatím nevyzrálá a pro řešení svých problémů ještě nemá dostatek životních zkušeností. Existuje celá řada nových metod a terapií zaměřených na tento problém. Léčba rozhodně není krátkodobou záležitostí. Nemůžeme čekat, že se vše vyřeší přes noc. Zita bude muset změnit své chování, naučit se řešit své problémy a umět regulovat své emoce.

Určitě bude potřebovat, vedle odborné psychologické pomoci, podporu především svých nejbližších, jež bude mít pro Zitu významný vliv a určitě i rodinné prostředí, ve kterém žije. Zvolit správné léčebné řešení je na odbornících, kteří znají, jak léčit bolavou duši.

Zvolit správné řešení, z pedagogického hlediska, k vyhodnocení projevů žáka, jehož problémy v učení jsou zdravotního charakteru, je důležitý vhodný výběr podpůrných opatření. Zákonem je stanoveno 5 stupňů podpůrných opatření. Pouze 1. stupeň podpůrného opatření může poskytovat škola bez konzultace s pedagogicko – psychologickou poradnou nebo speciálně pedagogického centra. Tento stupeň podpory upozorňuje na nutnost individuálního přístupu k žákovi. Nalézt cestu ke vzdělávání žáka, který je určitým způsobem odlišný a podpůrné opatření a podporu od nás potřebuje. Pokud jsou tato opatření efektivní, můžou se používat až do konce školní docházky.

- Snazšímu zapojení Zity do kolektivu vrstevníků.
- Vytvářet podmínky pro porozumění mezi žáky a spolupráce mezi nimi.
- Vrstevnické skupině pomáhat přijímat jinakost.
- Stát se tolerantnějšími a vnímavějšími k potřebám jiných.

Podpůrná opatření

Podpůrné opatření aplikujeme prostřednictvím rozhovoru se žáky, který může provést třídní učitel. S rozsahem poskytovaných informací musí souhlasit Zitiny rodiče. Učitel by měl vysvětlit ostatním žákům ve třídě rozdílnost jejího chování. Na základě tohoto rozhovoru by se měl třídní učitel domluvit se žáky ve třídě na způsobu chování a současně by žáci měli mít i možnost vyjádřit se, co jim na Zitě vadí, a radit se, jak překonávat tyto problémy. Rozhovory s vrstevnickou skupinou vždy probíhají bez Zity.

- Zita má problémy s adaptabilitou na osoby.
- Zita trpí úzkostnými projevy.
- Zita má potíže přizpůsobit se kladeným požadavkům.

Třídní učitel by se měl snažit:

- především vytvářet pozitivní klima ve třídě
- měl by si všímat kladných momentů v chování Zity
- neměl by bagatelizovat či vyzdvihovat její problémy před jejími vrstevníky.

Je potřeba, aby učitel znal dopředu informace o žákovi a byl tak připraven na možná úskalí při jeho adaptaci a dokázal jim předcházet.

Jak už jsem na začátku uvedla, Zita je výtvarně nadaná a své myšlenky, pocity a trápení kreslí na papír. Sama mluví o tom, že ve svých kresbách vypořádává sama sebe, ale vždy v jiném příběhu.

Díky setkání se Zitou jsem se trochu více začala zajímat a vyhledávat informace o artefiletice, což je tvořivé a zážitkové pojetí vzdělávání. Vychází z umění, nejen výtvarného, ale i hudebního, dramatického. Sebepoznávání, je to dialog o zážitcích z tvorby, vnímání umění. Propojení poznávání okolního světa s poznáváním sebe samého.

Nejen výtvarné prostředky se používají jako nástroj léčby duševních a sociálních poruch. Tento obor spadající do oblasti psychoterapie, který využívá umělecké prostředky, se nazývá arteterapie, jejíž součástí je například autokresba. Ta vlastně může pomoci harmonizovat psychosomatické potíže. Automatickou kresbou vznikají obrázky, jež svým barevným laděním a zajímavými tvary vypovídají o autorovi mnohé o jeho zdravotním stavu. Nechci se pasovat na psychoterapeuta, ale z pozice učitelky výtvarné výchovy bych vedla Zitu právě tímto směrem.

Souhrnné informace pro vyučující žáků s podpůrnými opatřeními

Snahou každého pedagoga by měl být objektivní přístup. Na prvním místě je vzdělávání všech žáků, ať už jsou to děti od přírody nadané, chytré, anebo děti, které potřebují jeho pomoc. Úkolem učitele je zaměřit se na příčiny sociálního znevýhodnění konkrétních

žáků a snažit se je podpořit. Snažit se nalézt podpůrné opatření, které mohou tito žáci využívat při svém dalším vzdělávání.

Sociálně znevýhodněný žák nemusí být pouze jedinec se zdravotním postižením či znevýhodněním, ale také dítě, které nemá vhodné rodinné prostředí a podmínky pro vzdělávání. Z toho vyplývá, že žák může mít vážné rodinné nebo osobní problémy, a tudíž mu na učení a zvládání školních povinností nezbývají síly. Sociální znevýhodnění mu klade překážky bez ohledu na jeho intelekt, a pokud se učitelé podaří žáka správně motivovat a zajistit vhodnou podporu, může dosáhnout značného pokroku. Je důležité se mu snažit pomoci, aby měl pozitivní přístup k vzdělávání a dostal tak šanci na lepší život.

Seznam integrovaných žáků naleznete na webových stránkách školy. Zde jsou k dispozici i veškeré dokumentace a zprávy z vyšetření v Pedagogicko – psychologické poradně. Veškeré nejasnosti a dotazy ohledně podpůrných opatření můžete konzultovat přímo se mnou z pozice výchovného poradce, nebo školní psycholožkou či speciální pedagožkou.

Kontakty:

- Výchovný poradce: Petra Nováková

Mobilní telefon: 758 622 489

Email: novakova.p@zs.zitomirska.info.cz

- Školní psycholog: Jana Pátá

Mobilní telefon: 683 455 822

Email: pata.j@zs.zitomirska.info.cz

- Speciální pedagog: Jitka Dobrá

Mobilní telefon: 725 941 852

Email: dobra.j@zs.zitomirska.info.cz

Jak motivovat sociálně znevýhodněného žáka z problémového rodinného prostředí:

- Zdržet se kritického komentáře před spolužáky.
- Rozhodně nekomentovat jeho rodinné prostředí a rodiče před celou třídou.
- Pedagog vždycky něco najde, za co se žák dá pochválit před celou třídou. Mohou to být například zcela konkrétní věci, ale třeba i dobré skutky nebo úspěchy, které se mu podařilo dosáhnout.
- Informovat sociálně znevýhodněného žáka o volnočasových aktivitách, které probíhají nejen na půdě školy, ale i mimo ni, například v nízkoprahových zařízeních. Zde jsou kroužky bezplatné a není nutná registrace. Také škola těmto žákům nabízí navštěvování všech kroužků zdarma.
- Respektovat jeho osobnost.
- Důsledně dbát, aby dodržoval pravidla.
- Naučit ho odpovědnost za své činy.

Komunikace se žákem s autismem:

Projevy autismu je jakási uzavřenost do vlastního světa, který je ostatním lidem uzavřen. Problém s komunikací, s představitostí, ale také v sociální oblasti.

- S autistickým žákem je třeba jednat s velkým citem.
- Je velice důležité dodržovat předem dohodnutý časový rozvrh. Rozhodně se vyplatí autistického žáka předem upozornit na to, že dojde ke změně a upozornit ho včas, co se bude dít. Pomáhá mu to v lepší orientaci.
- Zachovávat pravidelný harmonogram, na který je žák zvyklý.
- Vyjadřovat mu svou účast, aby věděl, že mu rozumíme.
- Je třeba mluvit na autistu s klidem, nekřičet na něj, mohlo by to vyvolat autistický záchvat. Může se stát, že přestane zcela komunikovat, což může trvat i delší dobu. Rozhodně to nesmíme brát, že je to namířené proti nám.

- Snažit se mluvit na něj pomalu a v jednoduchých, krátkých větách.
- Vyvarovat se dotyků aniž by to žák s autismem věděl dopředu. Dotyky mohou být pro autistu nepříjemné.
- Otázky musí být jasné, srozumitelné. Neklást několik otázek najednou. Formulovat otázky jednoduše.
- Nechat mu dostatečný čas na odpověď, nespěchat na něj, popřípadě zopakovat otázku, aby měl čas si rozmyslet odpověď. Mít trpělivost.
- Je také důležité vyhýbat se očnímu kontaktu, jenž může v autistovi vyvolat značnou paniku nebo se cítí nejistě. Špatné by bylo po autistovi chtít, aby se vám díval do očí, když s ním mluvíte.
- Autisté mohou mít i zhoršenou orientaci, a to nejen v prostoru, ale i v čase. Pomůžeme mu, když popíšeme, co se stalo, co se děje teď a co se bude dít potom. Pokud se chová dezorientovaně, přestože zná cestu a váhá při chůzi, doprovodte ho na místo.

Podpurná opatření pro žáky s bolavou duší:

O sebepoškozování se mluví jako o záměrném a hlavně opakovaném ubližování si. Jeho snahou je vypořádat se, tímto způsobem, s nepříjemnými stavy zraněné duše. Psychický problém je signalizován ubližováním si na vlastním těle.

- Mít citlivý přístup k takovému žákovi.
- Snažit se svým působením zapojovat jedince do skupinových projektů. Nechat mu však svobodnou volbu rozhodování a nenutit ho násilím ke spolupráci, pokud sám nebude chtít.
- Využít jeho schopností a zadat mu nějaký úkol, který by byl přínosem pro celou třídu.
- Pomáhat mu se snazším zapojením do kolektivu svých vrstevníků.
- Třídnímu kolektivu pomáhat přijímat jinakost a snažit se ji pochopit.
- Vést třídu k tolerantnějšímu a vnímavějšímu chování.

Podpůrné opatření má už v názvu obsažený význam těchto slov. Podpořit děti, které do svého vinku dostaly sociální, zdravotní nebo psychický problém, se kterým se musí vyrovnávat. Pro mnohé lidi mají nálepku „divní“. V podpůrných opatřeních se jedná především:

- úpravy metod výuky
- didaktické postupy a úpravy v hodnocení žáka
- dále se jedná i o změny ve strategiích v učení

Na vypracování plánu pedagogické podpory by se mělo podílet více pedagogů, kteří konkrétního žáka učí a ví, kde má problémy. Popisy mají být stručné, ale výstižné.

Jestliže navržené úpravy nejsou ani po třech měsících úspěšné, obtíže žáka přetrvávají

a nedostavují se očekávané výstupy, doporučuje škola rodičům nebo zákonným zástupcům navštívit s dítětem školské poradenské zařízení.

Po vyšetření dítěte a vyhodnocení všech souvislostí vydává poradenské zařízení doporučení ke vzdělávání žáka. Tato zpráva obsahuje závěry z vyšetření a doporučená podpůrná opatření pro žáka se speciálními vzdělávacími potřebami. Rady, kterými by se měl učitel řídit a podle nich vypracovávat učební materiály pro srozumitelnější pochopení učební látky.

A co vám doporučit, vážení kolegové, na závěr? Mít velkou trpělivost, vždyť děti nechodí do školy za trest.

Závěr

Ve své bakalářské práci se zabývám výchovou a vzděláváním sociálně znevýhodněných žáků na základní škole. V teoretické části poukazuji na možný vznik sociálního znevýhodnění, jaké mohou být jeho příčiny a jeho činitelé. Je to bráno v souvislosti s výchovou a vzděláváním sociálně znevýhodněných žáků.

Mnoho těchto jedinců je během svého života vystaveno různým stresujícím událostem, které ovlivňují jejich další vývoj a mohou být i důsledkem problémového chování, ale také začlenění a socializace těchto jedinců do společnosti. Toto může být jeden z hlavních důvodů sociálního znevýhodnění žáků. Prvopočátek můžeme hledat především v rodinném prostředí a výchovných vzorcích nejbližší rodiny. Jako společné znaky chování můžeme uvést neuznávání pravidel, nepodřizování se autoritám, lhaní, nevhodné, drzé chování, různé podvody, agresivita a s tím spojenou neschopnost sebeovládání. Z rozsáhlého dopadu sociálního znevýhodnění na společnost je nutné věnovat této problematice značnou pozornost.

V praktické části jsem uvedla kazuistiky tří jedinců s odlišným sociálním znevýhodněním. První kazuistika je věnována žákovi z problémového rodinného prostředí, takže z hlediska sociálního. V druhé kazuistice se snažím pohlížet na sociální znevýhodnění z hlediska zdravotního a třetí je z oblasti psychologické.

Na každého sociálně znevýhodněného žáka je potřeba nahlížet jako na individuálního a jedinečného člověka, který vyžaduje zvláštní přístup.

Z rozhovorů s učiteli jsem získala jejich názory a zkušenosti, které mají se sociálně znevýhodněnými žáky, jsou bohužel spíše negativní. Poukazují na jejich záporné vlastnosti a problémové chování a nejsou ochotni zamýšlet se nad důvody proč tomu tak je. Podle nich záleží na iniciativě žáka, jestli využije jejich nabízenou pomoc.

Myšlenka inkluzivního vzdělávání je krásná, ale v praxi může mít mnoho různých podob. Nejde jen mít v pořádku všechny dokumenty, které jsou vzorně založeny do šanonů. Je důležité se podle zpráv z pedagogicko – psychologických poraden chovat, řídit se doporučeními, a vidět za nimi děti, jenž potřebují naši pomocnou ruku, aby dokázaly změnit svůj život, získat zpět své sebevědomí nebo jen tak obyčejně být součástí třídního kolektivu. Být učitele by nemělo být jen zaměstnání, ale také trochu i poslání. Tam, kde selhává rodina, by měl nabídnout svou pomoc pedagog. Škola v první řadě vzdělává, ale i vychovává, tak zkusme těm našim „problémovým“ žákům porozumět.

Své zkušenosti, názory a myšlenky jsem shrnula do souhrnu informací, kde jsem se snažila nabídnout ostatním učitelům, když ne pomoc, tak aspoň zamýšlení nad danými problémy sociálně znevýhodněných žáků. Co však považuji za nejdůležitější? Dejme jim šanci.

Seznam použité literatury

DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R., *Základní učebnice pedagogiky*, 1. Vydání, Grada Publishing, a.s., 2015, ISBN 978-80-247-5039-2

FOUNTAIN, Susan. *Místo na Slunci*, 1. vydání, ARKADIA, Praha 1994, z angl. originálu přeložila Monika, CAHOVÁ

FISCHER, S., ŠKODA, J., *Sociální patologie*, 2. rozš. a aktualiz. vydání, Grada Publishing, a.s., 2014, ISBN 978-80-247-5046-0

HRABAL, V., PAVELKOVÁ, I., *Jaký jsem učitel*, 1. vydání, Praha: Portál, 2010,
ISBN 978-80-7367-755-8

KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T., *Respektovat a být respektován*, 3. vydání, Spirála, 2015, ISBN 978-80-904030-0-0

KRAUS, B., *Základy sociální pedagogiky*, 2. vydání, Praha: Portál, 2014,
ISBN 978-80-262-0643-9

KŘIVOHLAVÝ, J., *Psychologie vděčnosti a nevděčnosti*, Grada Publishing, a.s., 2007,
ISBN 978-80-247-1838-5

NAKONEČNÝ, M., *Sociální psychologie*, 2. Vydání, Academia, Praha, 2009,
ISBN 978-80-200-1679-9

PRUCHA, J., *Přehled pedagogiky*, 3. aktualiz. vydání – Praha: Portál, 2009,
ISBN 978-80-7367-567-7

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., *Pedagogický slovník 7.*, aktualiz. a rozš. vyd. – Praha: Portál, 2013, ISBN 978-80-262-0403-9

SLAVÍKOVÁ, V., SLAVÍK, J., ELIÁŠOVÁ, S., *Dívej se, tvoř a povídej!*, Vydání 1.,
Praha, -322-2 PORTÁL, 2007, ISBN 978-80-7367

SLOWÍK, J., *Speciální pedagogika*, vydavatelství Praha, GRADA PUBLISHING, a.s. 2007,
ISBN 978-80-247-1733-3

ŠKVOROVÁ, J., ŠKVOR, D. *Proč zlobím?*, vydavatelství Praha, TRITON, s.r.o. 2003,

ISBN 80-7254-407-1

ZELINKOVÁ, O., *Poruchy učení*, vydavatelství Praha, PORTÁL, 1994,

ISBN 80-7178-481-8

ZELINKOVÁ, O., *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*, 3. vydání, Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-262-0044-4

Internetové odkazy

<https://cs.m.wikipedia.org/wiki/%c5%Aokola>

<http://www.alternativniskoly.cz/>

<http://www.inkluzivniskola.cz/>

<http://www.inkluzivniskola.cz/kdo-odkud-prochazi-do-cr/sociokulturni-odlisnost>

<http://www.citarny.cz/index.php/knihy-lide/vzdelavani-a-souvislosti/vzdelavani-a-skola/574-skola-povinna-skolni-dochazka>

<http://www.prohuman.sk/pedagogika/socioekonomicky-status-rodiny-a-jeho-vliv-dieta>

<https://cs.m.wikipedia.org/wiki/rodina>

<http://rodinadnes.cz/typy-dysfunkcnich-rodin/>

<https://cs.m.wikipedia.org/wiki/prevence>

Přílohy

Příloha 1: Plán pedagogické podpory (PLPP)

Příloha 2: Školní dotazník pro 2. stupeň Základní školy

Příloha 3: Výtvarné práce žákyně 8. třídy

Plán pedagogické podpory (PLPP)

Jméno a příjmení dítěte, žáka nebo studenta (dále jen „žák“)	Jméno a příjmení
Škola	Škola, město, ulice
Ročník	Ročník
Důvod k přistoupení sestavení PLPP	Zde zaznamenejte hlavní důvody, které vás vedou k rozhodnutí zpracovat u žáka PLPP.
Datum vyhotovení	Datum vyhotovení
Vyhodnocení PLPP plánováno ke dni	Datum plánovaného vyhodnocení

I. Charakteristika žáka a jeho/její obtíží

(silné, slabé stránky; popis obtíží; pedagogická, případně speciálně - pedagogická diagnostika s cílem stanovení úprav ve vzdělávání; aktuální zdravotní stav; další okolnosti ovlivňující nastavení podpory)

Zde vyplňte obtíže žáka, které vás vedly ke zpracování PLPP. Více viz závorka výše.

II. Stanovení cílů PLPP

(cíle rozvoje žáka)

Zde uveďte, na základě výše uvedených faktů, jakých cílů u žáka chcete dosáhnout.

III. Podpůrná opatření ve škole

(Doplňte konkrétní postupy v těch kategoriích podpůrných opatření, které uplatňujete.)

a) Metody výuky

(specifikace úprav metod práce se žákem)

Zde uveďte metody, které budete při podpoře žáka uplatňovat, abyste dosáhli stanovených cílů.

b) Organizace výuky

(úpravy v organizaci výuky ve školní třídě, případně i mimo ni)

Zde uveďte, jaké budete využívat změny v organizaci výuky žáka, abyste dosáhli stanovených cílů.

c) Hodnocení žáka

(vymezení úprav hodnocení, jak hodnotíme, co úpravami hodnocení sledujeme, kritéria)

Zde uveďte, jak upravíte hodnocení pokroku, aby podporovalo a napomáhalo dosažení cílů stanovených tímto PLPP.

d) Pomůcky

(učebnice, pracovní listy, ICT technika, atd.)

Zde uveďte, jaké pomůcky budete k naplnění cílů využívat.

e) Požadavky na organizaci práce učitele/lů

Zde uveďte, jaké požadavky máte na ostatní učitele, kteří vyučují žáka, aby bylo dosaženo stanovených cílů.

IV. Podpůrná opatření v rámci domácí přípravy (popis úprav domácí přípravy, forma a frekvence komunikace s rodinou)
Zde uveďte, jak bude probíhat domácí příprava žáka, jak bude probíhat komunikace s rodinou, aby byla zajištěna realizace podpůrných opatření synergicky i v rámci domácí přípravy.

V. Podpůrná opatření jiného druhu (respektovat zdravotní stav, zátěžovou situaci v rodině či škole - vztahové problémy, postavení ve třídě; v jakých činnostech, jakým způsobem)
Zde uveďte jiná podpůrná opatření.

VI. Vyhodnocení účinnosti PLPP (Naplnění cílů PLPP)	Dne:
Zde uveďte, jak se vám podařilo, s využitím stanovených kritérií, naplnit stanovené cíle, uveďte datum vyhodnocení.	

Doporučení k odbornému vyšetření:	☐ Ano ☐ Ne ☐ PPP ☐ SPC ☐ SVP ☐ jiné: jiné
--	---

Role	Jméno a příjmení	Podpis a datum
Třídní učitel	Jméno a příjmení třídního učitele	
Učitel/é předmětu/ů	Jméno a příjmení učitele/ů	
Pracovník ŠPP	Jméno a příjmení pracovníka ŠPP	
Zákonný zástupce	Jméno a příjmení zákonného zástupce	

¹ Odpovídající zaškrtněte, případně doplňte.

Příloha 2

Pedagogicko–psychologická poradna při ZŠ Žitomířská 885, Český Brod
 Sídlo poradny: náměstí Arnošta z Pardubic 12, 28201 Český Brod,
 www.poradna.cesbrod.cz

ŠKOLNÍ DOTAZNÍK PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Jméno a příjmení žáka:		Datum narození:	
Adresa žáka:			
Škola:	Třída:	Třídní učitel:	
odklad školní docházky: ano – ne		opakování ročníku: ano (roč. ....) – ne	
docházka do školy : pravidelná – často zameškává (..... omluvené – ..... neomluvené)			
Známky na posledním vysvědčení: ČJ___ M___ cizí jazyk ___ 2. cizí jazyk___ přírodopis___ zeměpis___ dějepis___ fyzika___ chemie___TV___ chování___ Jiná kázeňská opatření (pochvaly, napomenutí apod.), za co uděleny (vypíšte):			
Počet žáků ve třídě:	Počet žáků se speciálními vzdělávacími potřebami:	Třída v 6. roč. slučována: ano – ne	
Důvod vyšetření v PPP (prosíme, vypíšte):			
Problémy při výuce se projevují v/ve (zaškrtněte):			
čtení	psaní	pravopise	matematice soustředění chování cizí jazyky naukové předměty
Co od vyšetření v PPP očekáváte:			
Obtíže žáka byly s rodiči projednány ano – ne pokud ano, kdy a jakým způsobem (písemně, osobní schůzka, výchovná komise apod.):			
Byla již s rodiči domluvena nějaká doporučující opatření/ vytvořena dohoda o postupu: ano – ne pokud ano, jaká:			
Domácí příprava by se dala charakterizovat jako (prosíme, zaškrtněte):			
velmi pečlivá	průměrná	nepravidelná	spíše nárazová často chybí DÚ, pomůcky aj.
Dítě je v péči dalších odborníků: ano – ne (pokud ano, prosíme, zaškrtněte)			
logoped	neurolog	SPC	psychiatr klinický psycholog SVP jiný:

Zkoušeli jste do běžné výuky již zapojit některá z následujících vyrovnávacích opatření – pokud ano, šipkou naznačte jejich efektivitu (↑ osvědčilo se jako efektivní, ↓ neosvědčilo se - nemělo žádný efekt)

Český jazyk	Matematika
více času na napsání a kontrolu	dopomoc prvního kroku při řešení slov. úloh
ústní ověření znalostí gramatiky po písemné práci	více času na práci a následnou kontrolu
zkrácená forma diktátů	v hodnocení zahrnut především postup řešení
vyhledávání chyb ve vlastním písemném projevu	vynechání časově limitovaných úkolů
místo diktátu doplňovací cvičení	hodnocení pouze té části, kterou žák stihl
domluva na tiskací formě písma	zkrácení rozsahu písemné práce
ve slohu hodnocen výhradně obsah, ne gramatika	více času na narýsování
zápisky vypracovává na PC	více času na přečtení zadání/slovní úlohy
čtení se záložkou	povolení používání kalkulačtoru
před delším čtením si text dopředu nacvičí	písemná práce z předem avizovaného učiva
ujištění se o porozumění při samostatné četbě	ústní zkoušení u tabule místo písemné práce
společné čtení stranou ostatních dětí	zachování pomocných písemných výpočtů
DÚ zadávané cíleně na oslabené oblasti	při počítání z paměti má žák příklady v lavici
jiné:	jiné:
Obecně	Cizí jazyk
umožnění opravy při selhání v písemné práci	hlasité čtení textů, které si žák předem nacvičil
tolerance obtížím zohledněním při klasifikaci	ústní zkoušení ze slovíček a frází
domluvený signál se žákem, když nerozumí	práce s učebnicemi s výslovnostní normou
testová forma práce s možností výběru	průběžné opakování základního učiva
průběžné ověřování pochopení zadání	častý poslech a opakování jazyka básničky atd.
domluva s žákem na obsahu a době zkoušení	učebnice a prac. listy s českým zadáním
kratší úlohy a práce, více času na kontroly	
pověření žáka různými úkoly při hodině	
posazení žáka do předních lavic	
jiné:	jiné:
Pakliže jste žádná z uvedených opatření zatím při výuce nevyužili, která by podle Vašeho názoru mohla žákovi pomoci (prosíme, vypište):	

Osobnostní charakteristika žáka (prosíme, podtrhněte):		
snaživý – pečlivý – zbrklý – klidný – nedbalý – dobrušdečný – mírný – zakřiknutý – výkyvy v náladách – jiné:	snadno se nechá ovlivnit – vůdčí typ – mezi spolužáky oblíbený – samotář – provokuje ostatní – strhává na sebe pozornost – vyvolává konflikty – třídní šašek jiné:	přijímá autority – stydlivý – vzdorovitý – má problémy s respektováním autorit – problémy pouze s některými vyučujícími jiné:
Aktivita a práce v hodinách (prosíme, podtrhněte):		
úkoly dokončí - často nedokončí práci – pracuje rychle ale s chybami – pomalé tempo, ale precizní výkon – hlásí se – sám se nepřihlásí – hlásí se, ale neví odpověď jiné:	klidný – pozorný – nepozorný – sebemenší podnět ho odvede od úkolů – ke konci vyučování neklid narůstá – výkyvy ve výkonech jiné:	pracuje samostatně – potřebuje častou pomoc – bez dohledu nepracuje – vykřikuje, vyrušuje – v hodinách spolupracuje, o přestávkách zlobí - je aktivní jen, když ho látka zaujme jiné:
Řeč a komunikační dovednosti (prosíme, podtrhněte):		
špatná výslovnost některých hlásek – vada řeči – zadržává v řeči, je-li nervózní – koktání – agramatismy v řeči – neobratný ve vyjadřování – zamotává se v řeči – často odbíhá od tématu v ústním projevu jiné:		
Čtení a čtenářské dovednosti (prosíme, podtrhněte):		
bez obtíží – průměrné tempo čtení – pomalé tempo čtení – čtení neplynulé se záseky – výkyvy v tempu – přerývané čtení – zaměňuje některá písmena – domýšlí konce slov – většinu textu slabikuje – delší a méně obvyklá slova slabikuje - slova hláskuje – čte s malým porozuměním textu jiné:		
Psaní a písemný projev (prosíme, podtrhněte):		
bez obtíží – obtížně si vybavuje tvary písmen – písmo je hůře čitelné – píše pomalým tempem – psaní neplynulé se „záseky“ – zaměňuje/vynechává písmena – chybně nadepisuje diakritiku – nemá problémy s osvojením a aplikací gramatiky – problémy s pochopením gramatických pravidel – problémy s aplikací gramatických pravidel – v diktátech je chybovost nejvyšší – z literatury lepší známky než z gramatiky jiné:		
Matematika početní dovednosti (prosíme, podtrhněte):		
bez obtíží – často chybuje v základních početních operacích – má dobrý logický úsudek – při řešení slovních úloh ví, jak úlohu vypočítat, ale chybuje v numerických výpočtech – problémy s řešením slovních úloh, po navedení na postup řešení již dopočítá – chybuje při písemných výpočtech pod sebou, špatné napsování řádů – nepřesnosti při rýsování – problémy s plošnou a prostorovou představivostí jiné:		
Obecně ve všech předmětech (prosíme, podtrhněte):		
rychle si osvojuje nové učivo – aktuálně neprobírané učivo rychle zapomíná – nové učivo si osvojuje pomalu – při samostatné práci volí efektivní postupy řešení úloh – úlohy řeší často chaoticky, v důsledku toho pak chybuje – není schopen si zorganizovat a naplánovat práci – jedná impulsivně, unikají pak detaily – problémy při přechodu od jedné činnosti k jiné – po vyzvání ke kontrole opraví chyby – není schopen efektivních oprav, chyby nevidí jiné:		

Příloha 3

